

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН, ІНФОРМАЦІЇ
ТА РЕГІОНАЛЬНИХ СТУДІЙ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувачка випускової кафедри
_____ Ніна РЖЕВСЬКА

« ____ » _____ 2022 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ
БАКАЛАВРА СПЕЦІАЛЬНОСТІ 291 «МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ,
СУСПІЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ ТА РЕГІОНАЛЬНІ СТУДІЇ»
ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ
«МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ»

**Тема: «АФРИКАНСЬКИЙ ВЕКТОР ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ
ТУРЕЧЧИНИ (НА ПРИКЛАДІ ЛІВІЇ ТА ПІВНІЧНОГО СУДАНУ)»**

Виконавець: здобувачка вищої освіти 4 курсу, 408 Б групи, Белінська
Анастасія Олександрівна

Керівник: к. політ.н., доцент кафедри міжнародних відносин, інформації та
регіональних студій Мороз Андрій Сергійович

Нормоконтролер

_____
(підпис)

Валентина ЄМЕЦЬ

КИЇВ 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА СУЧАСНИЙ СТАН ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ТУРЕЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ.....	6
1.1 Характерні риси, терміни, категорії та функції зовнішньої політики Туреччини.....	6
1.2 Еволюція африканського вектора зовнішньої політики Туреччини.....	10
1.3 Основні напрямки зовнішньої політики Туреччини та їх характеристики	15
РОЗДІЛ 2. ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ ВІДНОСИНИ ТУРЕЧЧИНИ З ЛІВІЄЮ.....	24
2.1 Напрями співробітництва Туреччини з Лівією.....	24
2.2 Економічні, соціальні, природні, географічні фактори, які впливають на зовнішню політику між Туреччиною і Лівією.....	34
2.3 Перспективи розвитку взаємовідносин Туреччини з Лівією.....	39
РОЗДІЛ 3. ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ ВІДНОСИНИ ТУРЕЧЧИНИ З ПІВНІЧНИМ СУДАНОМ.....	46
3.1 Напрями співробітництва Туреччини з Північним Суданом.....	46
3.2 Економічні, соціальні, природні, географічні фактори, які впливають на зовнішню політику між Туреччиною і Північним Суданом.....	48
3.3 Перспективи розвитку взаємовідносин Туреччини з Північним Суданом.....	52
ВИСНОВКИ.....	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ.....	58

ВСТУП

На формування сучасної системи міжнародних відносин вплинули процеси глобалізації, демократизації, тенденції зміни функцій та співвідношення сил держав на міжнародній арені. Сучасний етап розвитку міжнародних відносин характеризується трансформацією ролі ключових держав-учасниць міжнародних процесів та перерозподілом балансу сил не тільки в економічній, а й у військово-політичній сферах. Відбувається перехід до поліцентричної світової системи, в якій значна кількість акторів міжнародних відносин визначає розвиток процесів, що відбуваються на політичній арені.

Сьогодні спостерігається зростання впливу регіональних акторів на світову політику, які дедалі більше претендують на зміцнення своєї ролі на міжнародній арені. Однією з таких держав є Туреччина, яка набуває властивостей «сполучної ланки» між Сходом і Заходом, Північчю та Півднем (свого роду «хаба»). Відбувається це за рахунок активізації її зовнішньополітичного курсу та зростання взаємодії з багатьма державами, включаючи Африку.

У кваліфікаційній роботі проаналізовано процес трансформації сучасного зовнішньополітичного курсу Туреччини в рамках африканського вектору, який, зокрема, включає інструменти «м'якої сили» та сукупність стійких ідеологем, що застосовуються як у внутрішньо-, так і у зовнішньополітичному дискурсі.

Актуальність дослідження пов'язана із суттєвою зміною зовнішньополітичного курсу Туреччини після приходу до влади Партії справедливості та розвитку. У зовнішній політиці держави змінилися пріоритети, стали чіткіше визначені національні інтереси. Туреччина в період правління Партії справедливості та розвитку проводить активну регіональну політику, взаємодіючи з суміжними регіонами, зокрема через інструменти «м'якої сили». Відбувається певна диверсифікація зовнішньої політики держави, що виявляється у спробах відходу від позиції молодшого партнера США у регіоні, у посиленні контактів із східними державами. Можна стверджувати, що зовнішня політика Туреччини набула більш активного характеру в контексті змін, що відбуваються в міжнародних відносинах. З

іншого боку, під впливом ідейно-ціннісних факторів зовнішньополітичний курс Туреччини набуває рис консервативності, що багато в чому обумовлює динамічність зовнішньополітичної діяльності держави. Разом з тим, на наш погляд, питанню африканського вектору зовнішньої політики Туреччини приділено недостатньо уваги з боку науковців. Більш глибокого наукового аналізу потребують питання динаміки співробітництва Туреччини з Північним Суданом та довготривалі перспективи цих відносин.

Мета кваліфікаційної роботи – дослідити зовнішньополітичний курс Турецької Республіки щодо африканських країн в умовах трансформації сучасних міжнародних відносин.

Досягнення поставленої у дослідженні мети передбачає вирішення наступних завдань:

- дослідити характерні риси, терміни, категорії та функції зовнішньої політики Туреччини;
- розглянути еволюцію африканського вектора зовнішньої політики Туреччини;
- охарактеризувати основні напрямки зовнішньої політики Туреччини та їх характеристики;
- дослідити напрями співробітництва Туреччини з Лівією;
- виокремити економічні, соціальні, природні, географічні фактори, які впливають на зовнішню політику між Туреччиною і Лівією;
- проаналізувати перспективи розвитку взаємовідносин Туреччини з Лівією;
- вивчити напрями співробітництва Туреччини з Північним Суданом;
- проаналізувати економічні, соціальні, природні, географічні фактори, які впливають на зовнішню політику між Туреччиною і Північним Суданом;
- дослідити перспективи розвитку взаємовідносин Туреччини з Північним Суданом.

Об'єктом дослідження даної роботи є зовнішня політика Туреччини на прикладі країн Африки в контексті трансформації системи міжнародних відносин.

Предмет дослідження – особливості реалізації сучасного зовнішньополітичного курсу Турецької Республіки відносно Лівії та Північного Судану в контексті політичних та ідейно-ціннісних механізмів, що використовуються керівництвом країни.

Основний акцент у дослідженні зроблено на виявленні передумов, етапів трансформації зовнішньополітичного курсу Туреччини після приходу до влади Партії справедливості та розвитку, що зумовили зміну внутрішньо- та зовнішньополітичного курсу країни. За правління Партії справедливості та розвитку та перебування при владі її лідера Р.Т. Ердогана почався перехід від прихильності до державної лінії принципам «кемалізму» – концепції засновника Республіки М.К. Ататюрка – до більш консервативного курсу у внутрішній та зовнішній політиці держави.

Серед **методів**, використаних у дослідженні, слід виділити: аналіз, завдяки якому були вивчені окремі властивості, вектори та складові елементи зовнішньополітичного курсу Туреччини; синтез, який дозволив звести в єдине ціле, узагальнити отримані дані у результаті аналізу; івент-аналіз, який дозволив аналізувати окремі події у зовнішньополітичному процесі Туреччини; контент-аналіз, завдяки якому вдалося частково компенсувати недостатність документального обґрунтування зовнішньополітичних ліній Анкари.

Інформація, що використовувалася в даній роботі, була отримана на основі аналізу документів, статистики та преси, наукової та публіцистичної літератури, результатів масових опитувань громадської думки та експертних оцінок. Також у дослідженні приділено особливу увагу указам та законам, прийнятими в Турецькій Республіці та країнах Африки.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання результатів дослідження для підготовки навчальних курсів з відповідної тематики, окремих тем навчальних курсів різних рівнів і спеціалізованих розділів навчальних посібників.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних інформаційних джерел.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА СУЧАСНИЙ СТАН ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ТУРЕЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

1.1 Характерні риси, терміни, категорії та функції зовнішньої політики Туреччини

Здійснення зовнішньої політики є однією з функцій держави. Її можна визначити як сукупність державних та недержавних інститутів, процедур та технологій, які забезпечують реалізацію політичних цілей держави за межами своєї території.

Сучасну зовнішню політику Туреччини можна охарактеризувати як багатовекторну. Її багатовекторність обумовлена унікальним географічним розташуванням – Туреччина перебуває у так званій «стратегічній глибині». Так, Туреччина спрямована на регіональне панування на Близькому та Середньому Сході, у Центральній Азії, на Південному Кавказі, на Балканському півострові, Північній Африці.

Претензії Туреччини на ці регіони виражені у кількох аспектах. По-перше, це неоосманізм - претензії Туреччини на території, що колись були у складі Османської імперії. По-друге, це неопантюркізм, який полягає у спробі консолідувати тюркоязычні держави (колишні радянські республіки). І третій аспект – панісламізм, що означає вплив на ісламський світ через релігійну спільність.

Зовнішньополітична ідеологія виступає у ролі основи будь-якого політичного мислення. І політики, і пересічні громадяни співвідносять усі міркування про події минулого та можливості майбутнього з наявними в суспільстві ідеологемами. Зовнішньополітичні ідеологеми у всій своїй сукупності визначають конкретний зовнішньополітичний курс. Радикальна зміна режиму може призвести до досить швидкої зміни зовнішньополітичної ідеології. Однак так відбувається далеко не завжди. Іноді, навіть після затвердження при владі нового режиму, зовнішньополітичний курс держави за інерцією продовжує здійснюватися, виходячи із принципів минулого керівництва. Наприклад, Партія справедливості та розвитку в

Туреччині після свого приходу до влади змогла досить швидко змінити правлячий режим, але так і не змогла повністю перейти до нової зовнішньополітичної ідеології.

Виявленими та вивченими функціями зовнішньополітичної ідеології Турецької Республіки як основи подальшого дослідження є:

- створення основ зовнішньополітичного курсу;
- формулювання зовнішньополітичних інтересів; визначення моделі ідеального майбутнього;
- конструювання зовнішньополітичного іміджу;
- затвердження «правил гри»;
- встановлення рамок для зовнішньополітичної активності;
- створення мотивації дій політичної еліти;
- відображення сприйняття суспільства;
- мобілізація груп населення чи населення загалом;
- ідентифікація та ін.

Наявність та постійне посилення ідейно-ціннісного чинника ми можемо спостерігати у зовнішній політиці Турецької Республіки сьогодні. Це відзначається уникненням принципів кемалізму, зміцненням консервативних тенденцій, розвитком концептів «неоосманізму» та «неопантюркізму». Виявляється така політика у прагненні колишньої величі, відродження Імперії.

Туреччина активно прагне стати одним із ключових гравців на міжнародній арені, при цьому дотримуючись своїх національних інтересів. Ключовою ідеєю є розширення сфери впливу у тюркських державах та створення так званого «тюркського світу». Для реалізації цих ідей Туреччина активно користується інструментами м'якої сили.

У рамках ідеології «пантюркізму» Туреччина має відігравати роль «старшого брата» і спрямовувати інші тюркські держави в потрібне їй русло, поступово стираючи їхні культурні коди та нав'язуючи свої правила гри. Ще однією особливістю турецького самовизначення є змішання націоналізму та ісламізму як у внутрішній політиці, так і у зовнішній. Поворот спочатку на Захід, потім на Схід свідчить про переосмислення Туреччиною самої себе, про те, що вона знаходиться у

пошуку або створенні свого місця на міжнародній арені, при цьому вона має відповідати її амбіціям та ідеям. Анкара прагне стати одним із найвпливовіших акторів системи міжнародних відносин, як і в масштабах регіону, так і у глобальних. При цьому Туреччина формує свій зовнішньополітичний курс переходом до принципів «неосманізму» та «ісламізму».

Вітчизняні експерти визначають неосманізм як зв'язок між зовнішньою політикою та імперським минулим, тобто як курс на повернення колишньої величі з урахуванням сучасних реалій [5].

Якщо виділити основні положення нової політики, ми отримаємо:

- Туреччина – центр Євразії, а не другорядний партнер та учасник США та НАТО;
- відкидаються усі звинувачення у ісламізації зовнішньої політики;
- неосманізм не діє в дусі імперіалізму, не має агресивного підґрунтя, а всі дії, що мають ознаку цього, є лише захистом національних інтересів;
- розширюється спектр зовнішньої політики Туреччини, зміцнюються зв'язки з країнами Близького Сходу, Африки та інших.

Неосманізм – це прагнення відмовитись від значного впливу та тиску на інші країни. Здебільшого цей вплив досягається за допомогою гуманітарних програм, програм у сфері освіти, науки, культури. Така мережева структура дозволяє Туреччині впливати на розвиток майбутніх еліт, прищеплюючи їм туркоцентричне бачення світу, що в майбутньому гратиме на користь Туреччині. Відбувся перехід до «м'якої сили» [2].

Один із стратегічних напрямів у турецькій зовнішній політиці, що є регіоном життєво важливих інтересів – Балканський півострів, а саме – Боснія та Герцеговина. У цьому регіоні Туреччина здійснює свою зовнішню політику у чотирьох напрямках: економічному, соціальному, політичному та релігійному. Туреччині не вдається контролювати банківський сектор Боснії, а також давати державні гарантії на боснійські інвестиції, через що економічний напрямок можна вважати безуспішним. Соціальний напрямок полягає у відкритті турецьких

навчальних закладів на території цієї держави. Завдяки соціальній взаємодії між державами розвиваються й їхні політичні відносини.

Релігійна взаємодія Анкари з Сараєво відбувається через спеціальні організації, що займаються різними видами діяльності, у тому числі реставрацією мечетей. Туреччина не обмежується цими основними напрямками та намагається розширювати сфери співпраці з Боснією та Герцеговиною.

Найважливішим кроком у розвитку Туреччини є її інтеграція до Європейського Союзу. Чинники, які можуть сприяти цьому – те, що Анкара є певним форпостом НАТО у своєму регіоні, має розвинену економіку і є єдиною мусульманською світською державою. Проте існуючі невідповідності у законодавстві Туреччини та ЄС, незгода Греції на вступ Туреччини в організацію, і невизнання Анкарою геноциду вірменського народу 1915 р., вчинене імперією Османа, є основними причинами, що заважають вступу Туреччини в інтеграційний союз. Іслам є домінуючою релігією на Близькому та Середньому Сході, і за допомогою релігійної спільноти Туреччина намагається впливати на своїх близькосхідних сусідів та держави Північної Африки. Її відносини з арабськими державами регулюються на основі двосторонньої та багатосторонньої дипломатії, а також укладенням договорів та угод.

Сьогодні в регіоні Близького Сходу Анкара стикається з такими проблемами, як сепаратизм курдів, громадянські війни в арабських державах, неврегульованість палестинсько-ізраїльського конфлікту. Слід підкреслити, що тісно взаємодіючи з арабськими державами, Туреччині вдається також підтримувати стабільні відносини з Ізраїлем, що забезпечує можливість становлення певним посередником між Ізраїлем і арабським світом.

Наступний вектор зовнішньої політики Туреччини спрямовано на держави Центральної Азії, переважно тюрко-мовні. У цьому регіоні стратегічними партнерами для Туреччини є Казахстан, Киргизія, Туркменія та Узбекистан. Туреччина намагається стати посередником між цими країнами та Заходом. Взаємини із цими державами, особливо економічні, розвиваються швидкими темпами.

Для Туреччини у цьому регіоні надзвичайно важливі енергоносії та природні ресурси. Вона бере активну участь у проєкті трубопроводу Баку-Тбілісі-Джейхан. Казахстан та Туреччина погодилися про створення нафтовидобувного заводу на Чорноморському узбережжі, через який із Казахстану до Туреччини транспортуватиметься сира нафта. У 2013 р. прем'єр-міністр Туреччини з офіційним візитом відвідав Туркменію. У ході зустрічі було підписано двосторонню угоду про співпрацю у постачанні природного газу. Товарообіг між країнами за три роки підвищився у півтора рази і у 2012 р. досяг позначки 3,5 млрд дол.

Головним стратегічним партнером Туреччини на Південному Кавказі є Грузія – саме Анкара є найбільшим інвестором Тбілісі. Відносини з Вірменією зрушилися з мертвої точки, однак, невизнання Туреччиною геноциду вірмен 1915 р. та підтримка Азербайджану у Нагірно-Карабахському конфлікті заважають зближенню цих держав. У відносинах Туреччини з Азербайджаном йдеться не лише про культурні аспекти, а безпосередньо про транспортування каспійської нафти та газу на світові ринки. Туреччина інвестує великі кошти в азербайджанську економіку. Між державами підписано понад сто договорів у різних сферах, особливо у нафтогазовій галузі.

Таким чином, розглянувши зовнішню політику Туреччини на даному етапі, можна дійти висновку, що вона характеризується своєю багатовекторністю. Завдяки своєму географічному положенню Туреччина визначає себе як частину кількох регіонів одночасно і заявляє про свої національні інтереси в регіоні Близького Сходу, Центральної Азії, Закавказзя та Балканах.

1.2 Еволюція африканського вектора зовнішньої політики Туреччини

З розпадом біполярної системи міжнародних відносин у зовнішніх політичних стратегіях багатьох країн світу відбулися помітні, часом докорінні зміни. До таких країн належить Туреччина, яка, скориставшись зовнішніми і внутрішніми можливостями, що відкрилися, робить м'яко- і жорстко силові кроки по руху до центру світової політики. Їй доводиться цьому шляху долати чималі труднощі.

Виникаючі проблеми їй вдається успішно вирішувати або, на жаль, відсувати їх у тупикові позиції, залишаючи рішення на майбутнє. Незмінним у її стратегії залишається курс в розвитку відносин із Африкою.

Африканський вектор турецької політики залишається незмінним. Тут нинішнє керівництво позиціонує себе виключно як друга «з добрими намірами», котрий засуджує колишню колоніальну політику Заходу і проголошує тезу – «майбутнє планети за Африкою за сприяння Туреччини». Образно кажучи, турецька присутність на африканському континенті стоїть на «трьох китах» – політичних зусиллях у сфері зміцнення багатосторонніх та двосторонніх відносин, торговельно-економічних зв'язків із країнами континенту та взаємодії у культурній та гуманітарній сфері.

Реалізація масштабних планів щодо освоєння африканського континенту пов'язана з приходом до влади Партії справедливості та розвитку на чолі з Р.Т. Ердоганом; фактично починаючи з 2005 р., який уперше був оголошений у Туреччині Роком Африки.

Вибравши Африку ареною своєї політичної діяльності, керівництво країни сформулювало такі завдання на цьому новому напрямі:

- створити нову платформу для реалізації турецьких зовнішньополітичних амбіцій із використанням усіх геополітичних можливостей африканського континенту на тривалу перспективу;

- увійти та закріпитися на африканському ринку, ставши основним партнером провідних африканських країн у сфері енергетики, видобутку корисних копалин та їх виведення на світовий ринок;

- створити сприятливі умови для ісламського сектора турецької економіки, забезпечивши сталий розвиток бізнесу в африканських країнах та зміцнивши цим позиції як правлячих політичних сил, так і їх прихильників;

- активно пропагувати та широко використовувати успіхи турецької політики на африканському напрямі для зміцнення іміджу правлячої партії та ісламу.

Проте було б несправедливо всі лаври «першовідкривача Африки» віддавати Р.Т. Ердогану та його соратникам щодо Партії справедливості та розвитку. Ще за

15-20 років до нього з «африканською ініціативою» виступив прем'єр-міністр, а потім і президент Тургут Озал. Проголосивши курс на диверсифікацію економічних відносин, він став першим турецьким керівником, який ініціював у 1985 році відправку продовольчої допомоги країнам Тропічної Африки (Гамбія, Гвінея, Гвінея-Бісау, Мавританія, Сенегал, Сомалі, Судан), які страждали від засухи.

Вже на посаді президента Турецької Республіки в 1989-1993 рр. Тургут Озал продовжив курс на нарощування двосторонніх відносин з країнами африканського континенту – зокрема, було підписано угоди у галузі охорони здоров'я, культури, а також торгової, економічної та технічної співпраці з Ботсваною, Чадом, Джибуті, Гамбією, Замбією, Сенегалом; зросла кількість двосторонніх візитів на найвищому рівні.

Наступною важливою віхою на шляху розвитку африканської стратегії Туреччини є затвердження у 1998 році «Плану дій щодо Африки», ініційованого міністром закордонних справ країни Ісмаїлом Джемом, який передбачав реалізацію турецько-африканської співпраці у політичній, економічній та гуманітарній сферах.

Незважаючи на те, що цей План був фактично реалізований до 2012 року, його ключові положення залишаються, як і раніше, актуальними та багато в чому становлять основу зовнішньої політики Анкари щодо Африки на сучасному етапі.

Політичні зусилля Турецької Республіки нині спрямовані як на зміцнення двосторонніх відносин із країнами Африки, так і на реалізацію глобальних амбіцій, задля підвищення міжнародного авторитету країни. Інструментами реалізації такого підходу стали: обмін візитами на найвищому рівні, збільшення кількості дипломатичних представництв, поглиблення співпраці в рамках міжнародних організацій (насамперед ООН), створення механізмів взаємодії по лінії зовнішньополітичних відомств, міжпарламентське співробітництво. У результаті, завдяки обраній стратегії, Туреччина до 2017 року стала відігравати все більш помітну роль на африканському політичному полі, про що свідчать: кількість візитів турецького керівництва до країн африканського континенту; набуття Туреччиною статусу стратегічного партнера Африканського Союзу; фактично одностайна підтримка африканських країн Туреччини у її прагненні стати непостійним членом

Ради Безпеки ООН у 2008 р. Анкара розраховувала, спираючись на підтримку африканських країн, отримати місце у РБ ООН на 2015-2016 роки. Однак, незважаючи на те, що повторно цього не сталося, Туреччина продовжує свої зусилля на африканському напрямі зовнішньої політики.

Політичні зусилля Туреччини активно підкріплюються її дипломатичною присутністю у регіоні. В даний час посольства Турецької Республіки розташовані в 49 країнах Африки (у 2009 р. їх було лише 19). Крім того, Туреччина прагне розширення своєї присутності в регіональних організаціях, що об'єднують держави африканського континенту. У 2005 році турецькому посольству в Нігерії було доручено представляти інтереси Туреччини при Економічній спільноті країн Західної Африки (ECOWAS), а в 2010 році – при Східноафриканській спільноті (EAC); інтереси Африканського союзу представляє посольство Турецької Республіки в Ефіопії. З 2012 р. участь у роботі Спільного ринку Східної та Південної Африки (COMESA) бере на себе посольство Туреччини в Замбії, а з 2013 р. турецьке посольство в Габоні акредитоване в Економічній спільноті держав Центральної Африки (ECCAS).

У сфері торговельно-економічного співробітництва Анкара, відповідно до «Стратегії підвищення торговельно-економічних відносин з країнами Африки» (2003 р.), проголосила наступні завдання: збільшення торговельного обороту, сприяння проникненню в Африку турецького малого та середнього бізнесу, розширення присутності турецьких інжинірингових та будівельних компаній, зростання турецьких інвестицій на континенті. Інструментами реалізації цієї стратегії було названо такі заходи, як створення Спільної економічної комісії; підтримка вступу країн Африки до СОТ; створення умов для проведення виставок, ярмарків та здійснення торгових операцій; створення в Африці турецьких консалтингових компаній та надання їм безповоротних кредитів для реалізації нових проектів у країнах Африки. При цьому ключовими напрямками економічного партнерства було оголошено енергетичний сектор, а також сферу будівництва, машинобудування, сільського господарства та охорони здоров'я.

Для координації торговельно-економічних зв'язків функціонують 35 спільних турецько-африканських економічних комісій та 16 ділових рад. Зареєстровані інвестиції турецьких компаній в Африці, за даними на 2016 р., становлять близько 6 млрд доларів. Інвестування здійснюється як і у найбільші держави, так й у такі країни, як Гвінея, Буркіна-Фасо, Бенін, Центральна Африканська Республіка, Ангола, Малаві, Мозамбік.

Товарообіг між Туреччиною та Африкою продовжує зростати. У 2016 р. він досяг позначки 17 млрд доларів (2002 р. – 3 млрд доларів), при цьому на країни Тропічної Африки припало 5,3 млрд доларів (проти 750 млн доларів у 2002 р.).

Туреччина активно використовує гуманітарну сферу для розширення та закріплення свого впливу в Африці. Можна з достатньою часткою впевненості резюмувати, що обраний Анкарою формат взаємодії «Держава-Держава», «Держава-Людина», «Людина-Людина», не тільки сприяє зміцненню двосторонніх та багатосторонніх відносин Турецької Республіки з цим континентом, але й ефективно створює образ Туреччини як друга простих африканців.

В основі турецької політики в Африці лежить прагнення Анкари домогтися лідерства в «третьому світі» і за допомогою африканських країн підвищити свою вагу в міжнародних справах, отримати визнання її як провідної регіональної держави, яка здатна значно впливати на розстановку сил у контексті локального та міжнародного виміру.

Конкретна діяльність Туреччини в Африці дозволяє зробити висновок, що проголошена владою ідея Афро-Євразії ще далека від реалізації в тому розумінні, як це відповідає системі глобальних геополітичних координат турецького керівництва. Справа в тому, що стати масштабним та ключовим мироцивілізаційним простором Афро-Євразія може, крім Туреччини, за участю у цих процесах США та інших економічно розвинених країн. Крім цього, необхідне ще перетворення самих африканських країн на сегменти, що активно структурують. Щодо Туреччини, то, будучи своєрідним мостом, що пов'язує Африку та Євразію, балансує між євроатлантичною, євразійською та традиційно-турецькою компонентами, вона

робить певні кроки щодо впровадження всіх цих цінностей у сьогоднішню африканську дійсність.

1.3 Основні напрямки зовнішньої політики Туреччини та їх характеристики

Забезпечення національної безпеки та просування національних інтересів у контексті глобалізації та загальної інтеграції має основний вплив на визначення курсу зовнішньої політики держави. На даний момент найбільша взаємозалежність акторів міжнародних відносин проявляється в економічній, технологічній та фінансовій сферах із зростаючою роллю політичного чинника, а головне – військової сили. Надаючи державі можливість широко реалізовувати свої інтереси, глобалізація також сприяє зниженню ступеня національної безпеки.

Для захисту інтересів окремих країн і націй найдоцільнішим підходом є акумулювання регіональних сил, спрямованих на безпеку. Все частіше політичні, економічні та військові інтереси відокремлених державних утворень формуються як єдиний механізм, що регулює взаємини між країнами на регіональному рівні та забезпечує їхню безпеку, відомий як комплекс заходів регіональної безпеки.

Враховуючи специфіку території Близького Сходу, а саме, територію з великою ймовірністю виникнення конфліктних ситуацій, економічну відсталість більшості країн Близького Сходу, високу міру мілітаризації – зміцнення регіональної стабільності та безпеки стає фундаментальним завданням нового століття. За останнє десятиліття Турецька Республіка помітно зміцнила свої позиції як у вирішенні регіональних конфліктів, так і у відстоюванні національних інтересів на міжнародній арені. Турецька Республіка заслужено є претендентом на місце регіонального лідера з огляду на високий економічний та військово-політичний потенціал, вигідне геостратегічне становище держави.

Ключову роль у реалізації та координації діяльності у сфері «м'якої сили» в Африці відіграють Турецьке агентство зі співпраці та координації (ТІКА), Інститут Юнуса Емре (УЕЕ) та Турецькі авіалінії (ТНУ). У зовнішньополітичній стратегії

Туреччини простежується чітка тенденція відродження політики пантюркізму. Зараз республіка фокусує свою увагу на розвитку відносин із країнами, які раніше входили до складу Османської імперії.

Так званий «турецький глобалізм» був уперше сформульований колишнім главою зовнішньополітичного відомства Туреччини Ісмаїлом Джемом. Так, він визначив Туреччину у ролі сполучної ланки між різними тюркськими народами та країнами Заходу. Туреччина, на його думку, має стати центром зближення тюркських культур та головним посередником між західною та східною цивілізаціями.

У поглядах Ісмаїла Джема явно простежуються риси неопантюркізму та неопаносманізму. Ця концепція була розвинена міністром закордонних справ Туреччини Ахмедом Давутоглу і правлячою партією справедливості та розвитку у політиці «стратегічної глибини».

Ахмет Давутоглу ставить перед собою завдання перегляду основних парадигм зовнішньої турецької політики через їхню недієздатність. На його думку, Туреччина має використовувати різні шляхи набуття реальної сили. Також Туреччина має об'єктивно оцінювати свої можливості та наголошувати на динамічному розвитку. При цьому Турецька Республіка повинна не тільки проводити динамічну політику на міжнародній арені та мати активну позицію з більшості питань, а й розвивати багатоплановість зовнішньої політики, її багатовекторність.

Ахмет Давутоглу підкреслює унікальність Туреччини через її вигідне географічне розташування, багату культурну та історичну спадщину. Особливе місце в концепції нової зовнішньої політики Давутоглу виділяє географічний фактор, так як, на його думку, геополітика нерозривно пов'язана з географією. Туреччина - сполучна ланка між Європою та Азією, вона знаходиться в центрі багатьох геополітичних процесів.

Таким чином, Ахмет Давутоглу виділяє такі сфери впливу для Туреччини:

1. Балкани, Близький Схід та Кавказ;
2. Чорне море, Східне Середземномор'я, Перська затока та Каспій;
3. Європа, Північна Африка, Південна Азія, Середня та Східна Азія.

Найбільш пріоритетним напрямом для Турецької Республіки є прилеглі держави, тобто Балканські держави, країни Близького Сходу та Кавказу. Для посилення взаємозалежності та кооперації між державами Туреччина вдається до політики «м'якої сили», розвиваючи культурну інтеграцію та створюючи спільні проекти.

Для реалізації зовнішньополітичних амбіцій турецьким керівництвом було розроблено план «Туреччина-2023», який є стратегічними завданнями розвитку країни. Перетворення повинні торкнутися всіх сфер діяльності держави: культури, освіти, науки, армії і т. д. Наприклад, згідно з цією програмою, перед Туреччиною ставилася мета увійти до 10 світових економік за обсягом ВВП 2 трлн дол. США. Тим не менш, за даними експертів, 2019 рік Туреччина закрила з ВВП в обсязі близько 755 млрд дол., а в 2020 р. він склав 719.9 млрд. дол. США через обмежувальні заходи, пов'язані з пандемією коронавірусу. На 2022 рік ВВП Туреччини становить 720 млрд. дол. США.

Ці факти свідчать, що економічні завдання – досягти ВВП 2 трлн дол. – швидше за все не будуть реалізовані в повному обсязі [4]. У цілому нині президент Туреччини Р.Т. Ердоган вважає, що сьогодні країна має історичний шанс повернутися до клубу світових гравців і стати лідером ісламського світу. Активна зовнішня політика глави держави отримала значну підтримку серед громадян.

Незважаючи на те, що зараз економіка республіки перебуває в глибокій кризі, зовнішньополітичний підйом сприяє зростанню популярності чинного президента. При цьому варто відзначити патріотизм турецької молоді, її готовність до самопожертви. Для них слова про особливу роль країни в ісламському світі та про «турецьких братів» за кордоном не є порожнім звуком. Турки пам'ятають і пишаються тим, що вони є імперська нація. Держава переживає сплеск пасіонарності. Імперська свідомість відроджує новий тип мислення, і гасло *Her türk asker doğar* («Кожен турок народжується солдатом») нині має велике значення. Військові операції у Сирії, Лівії та Азербайджані викликали піднесення національної гордості.

Наприкінці липня 2020 р. президент Р.Т. Ердоган виступив на засіданні уряду, де окреслив основні завдання турецької політичної та економічної стратегії на найближчий час. Пізніше його доповідь було видано окремою монографією. Р.Т. Ердоган визначив функції Туреччини як «захисника пригноблених народів та борця проти неоколоніалізму», виділивши при цьому такі країни, як Сирія, Лівія та М'янма [7].

Турецький президент висловився за територіальну цілісність Іраку і відзначив наявність спільних інтересів у двох держав. В цілому необхідно сказати, що останніми роками зовнішня політика Турецької держави різко активізувалася, набула більш агресивного та войовничого характеру. У рамках проекту «неоосманізму» Туреччина позначила зону своїх національних інтересів на Близькому Сході та в Північній Африці, у країнах, які раніше були у складі Османської імперії. Вже з'явилися військові бази в Катарі та Сомалі, турецька армія бере активну участь у лівійському конфлікті з метою створення власного військового угруповання на території цієї північноафриканської країни. Анкара розпочала будівництво військово-морської бази у Судані, який раніше входив до складу Османської імперії. Турецькі військові об'єкти в Сомалі, Катарі та Судані значно збільшать вплив Туреччини у регіоні.

Також ведуться активні військові операції за кордоном: у Сирії («Оливкова гілка» та «Джерело світу»), Іраку проти курдських збройних формувань із РПК [8]. У карабахському конфлікті Туреччина твердо зайняла бік Азербайджану і висловилася про «своє право бути присутньою на Кавказі». Йдеться про те, що Анкара починає активно працювати у традиційних регіонах впливу інших глобальних гравців. Усі останні роки країна надавала військову допомогу Азербайджану, навчала та переозброювала його армію. Наприклад, наприкінці літа 2019 р., після того, як пройшли спільні турецько-азербайджанські навчання, на території Азербайджану залишилася велика група турецьких інструкторів та радників. Потім у вересні-жовтні Туреччина перекинула сюди значну кількість озброєнь та живої сили для реалізації бойових дій у зоні карабахського конфлікту [9]. При цьому в Анкарі правильно прорахували, що зовнішньополітичні пріоритети

Росії зараз перебувають на західному напрямку (Білорусія, Україна, європейські енергетичні проекти) і вона не втручатиметься у конфлікт навколо Нагірного Карабаху.

Про підвищення зовнішньополітичного авторитету Туреччини свідчить і той факт, що країна має найбільш розгалужену мережу дипломатичних представництв у світі і за останні два десятиліття нею було відкрито 83 нових представництва. Якщо на початку 2000-х років їх було 163, то до кінця 2019 р. ця цифра зросла до 246. Насамперед збільшення дипломатичної мережі спостерігається в Африці з 12 посольств до 46 [10], що підтверджує особливий інтерес Туреччини до цього регіону. Девізом сучасної зовнішньої політики держави є концепція «на полі та за столом – сильна Туреччина», тобто опора на силу як у дипломатичних переговорах, так і під час конфліктів.

Якщо раніше у Туреччині спостерігався ухил у бік «кабінетної дипломатії», то на початку XXI ст. ситуація змінилася і Анкара почала підкріплювати дипломатичні методи силовими діями. При цьому на особливу увагу заслуговує активна робота турецьких дипломатів з місцевими громадянами, які пов'язані з Туреччиною. Дипломатична мережа, що розширюється, була названа британським агентством Portland основним активом її «м'якої сили» [11].

Водночас слід зазначити, що проводячи агресивну зовнішню політику, Туреччина зуміла придбати ворогів в арабському світі. Сьогодні у Анкари вкрай непрості стосунки з країнами регіону та регіональними лідерами в особі Саудівської Аравії, Єгипту та Об'єднаних Арабських Еміратів. Ці держави не вітають ідеологію «неоосманізму» і саму згадку про Османську імперію. Араби пам'ятають про турецьке завоювання та пригнічення. Тому країн Аравійського півострова непокоїть факт присутності ВМС Туреччини у регіоні.

Наприклад, Саудівська Аравія, яка останнім часом перетворилася на основного суперника Анкари у боротьбі за лідерство в ісламському світі, запропонувала створити антитурецький блок країн Червоного моря та Аденської затоки. Мається на увазі, що ця коаліція протистоятиме вимогам Туреччини на панування в регіоні. Більшість арабських держав схвалили формування нового

об'єднання та «домовлялися про створення загальної структури». Основними завданнями подібної взаємодії є зміцнення регіональної безпеки, розвиток взаємовигідного співробітництва та реалізація спільних економічних проєктів.

Крім цього, у період 2019–2020 років. представники спецслужб Саудівської Аравії, ОАЕ, Єгипту та Ізраїлю провели низку секретних переговорів, на яких було ухвалено рішення підтримати президента Сирії Б. Асада на протипагу агресивним планам Туреччини. У той же час незаперечний факт, що саме Туреччина є стримуючим фактором для регіональних амбіцій Саудівської Аравії, а також для Єгипту та інших країн регіону [12].

Водночас економічні війни з арабським світом не заважають Анкарі послідовно реалізовувати стратегію розширення політичних, економічних та гуманітарних зв'язків із країнами Африки. У Концепції зовнішньої політики Туреччини зазначено, що «Африканський континент має особливе значення з погляду зусиль щодо розширення географії впливу Туреччини на міжнародну політику та торгівлю» [15, с. 67; 16, с. 126].

У другому десятилітті ХХІ ст. Анкара планомірно вирішує питання щодо просування своїх інтересів у регіоні та користується підтримкою значної частини африканської еліти у багатьох країнах континенту. У кілька разів збільшився експорт турецьких товарів до країн Африки, тут активно реалізується концепція «поміркованого ісламу». Успішними є і гуманітарні проєкти, що здійснюються турецькими державними та неурядовими структурами.

У 2010 р. у турецьких ЗМІ було опубліковано статтю Р. Ердогана «Стратегія щодо Африки», в якій він обґрунтував важливість розвитку економічних та політичних зв'язків із державами континенту [17]. Це свідчить про значущість, яку Анкара надає цьому напрямку зовнішньої політики. Загалом стратегія Туреччини на Африканському континенті має системний характер і складається з трьох основних елементів: по-перше, міцних багато- та двосторонніх політичних відносин; по-друге, торговельно-економічні контракти з країнами континенту; по-третє, взаємодії у культурній та гуманітарній сферах.

Президент Р.Т. Ердоган поставив завдання закріпитися на африканському ринку, домогтися взаємовигідного співробітництва з основними державами регіону в галузі енергетики, видобутку корисних копалин тощо. Він неодноразово наголошував на тому, що важливо створити сприятливі умови для сталого розвитку турецького бізнесу в африканських країнах і тим самим зміцнити тут позиції Туреччини [18, с. 39].

Агресивна зовнішня політика призвела до того, що у Анкари склалися непрості стосунки зі світовими лідерами, такими як США, ЄС та Китай. Туреччина почала втягуватись у економічні війни. За даними експертів, з приходом до влади президента США Дж. Байдена антитурецька політика Вашингтона не тільки не зміниться, а й, можливо, стане жорсткішою, особливо в економічному сегменті. Вже сьогодні турецька ліра торгується на рекордно низькому рівні по відношенню до долара і може опинитися під ще більшим тиском.

Турецько-російські відносини також складаються неоднозначно. Загалом лідерство Туреччини на Близькому Сході визначатиметься успіхами у подоланні найважливіших зовнішньополітичних проблем: курдського питання, сирійської та лівійської криз, відносин з арабським світом. Якщо при вирішенні цих завдань у Анкари виникнуть складнощі, це може поставити під загрозу проект «неоосманізму». У той же час Туреччина не має шляху назад, оскільки ефективне вирішення регіональних конфліктів дозволить країні стати впливовим гравцем на Близькому Сході. Проте слід визнати, що зовнішня політика президента Р.Т. Ердогана у цьому напрямі непередбачувана і агресивна, що породжує зокрема невиправдані регіональні ризики самої Анкари.

Хотілося б також відзначити, що сьогодні Туреччина практично повністю інтегрована в цю глобальну систему, що означає відсутність адміністративних перешкод на шляху переміщення капіталу та коштів через її кордони, домінування фінансових інститутів, фінансування суспільства, політики та економіки.

У своїй інтеграції до глобальної системи Туреччина пройшла дві стадії. Перша пов'язана з ім'ям Т. Озала і серією його неоліберальних реформ 1980-х рр. Друга стадія пов'язана з діяльністю нині правлячої Партії справедливості та розвитку, що

прийшла до влади у 2002 р. Зовнішня політика Туреччини, що є інтегрованим елементом глобальної системи, будується відповідно до інтересів цієї системи, вона загалом орієнтована на збільшення вигод від інтеграції та на боротьбу з тими країнами, організаціями та групами, які виступають проти системи [8].

Сьогодні у сучасній Туреччині при владі перебувають глобалісти-клерикали. Партія справедливості та розвитку виступає за повне включення країни до глобальної спільноти та за збереження традиційних ісламських цінностей. Подібний підхід, який набуває все більшого поширення у світі, дозволив Партії справедливості та розвитку здобути перемогу на трьох останніх парламентських виборах. Сучасна турецька зовнішня політика – це результат електорального домінування Партії справедливості та розвитку та слабкості опозиції, це стратегія, розроблена на основі ідеологічних принципів Партії та потреб глобалізованого світу.

Резюмуючи, можна зробити висновок, що Туреччина змушена змінити статус «пасивного» актора на активного учасника регіональних взаємин з кількох причин, а саме:

1. Територія сучасної Туреччини зі стратегічної точки зору є важливою частиною Близького Сходу.
2. Туреччина є членом НАТО і є безпосереднім представником Заходу в регіоні, союзником США.
3. Турецька Республіка має спільні інтереси та загрози з прикордонними державами (курдське питання, енергетичне питання, ядерна політика Ірану, боротьба з тероризмом).
4. Туреччина є моделлю держави з міцними ісламськими цінностями та світським суспільством.

Отримані висновки говорять про підвищення значущості близькосхідного напрямку для турецької регіональної політики. Однак розворот політичного курсу у бік тюркських держав негативно позначився на її добрих відносинах з арабськими державами та Ізраїлем, що вплинуло на обсяг двосторонньої торгівлі в регіоні. Традиційна зовнішня політика «нуль проблем із сусідами», що характеризується

обережністю та нейтральністю, забезпечувала Туреччині міцну основу для її діяльності як посередника між конфліктуючими сторонами, що важко корелюється з прийняттям нового курсу неоосманізму, який проголошує відродження спадщини Оттоманської імперії.

РОЗДІЛ 2. ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ ВІДНОСИНИ ТУРЕЧЧИНИ З ЛІВІЄЮ

2.1 Напрями співробітництва Туреччини з Лівією

Більшість аналітиків схиляються до думки, що різноманітна військова допомога Туреччини уряду національної згоди Фаїза Сараджа в першій половині 2020 року істотно змінила баланс сил на його користь в особі Лівійської національної армії фельдмаршала Халіфи Хафтара. Але тепер спробуємо проаналізувати історичні, політичні, дипломатичні та економічні передумови, на яких ґрунтується ця військова допомога. Що стосується особливого змісту військово-політичного та військово-технічного співробітництва між Туреччиною та урядом національної згоди, його впливу на ситуацію в Лівії, то цей аспект лівійсько-турецького співробітництва буде детально проаналізовано пізніше.

Суть сучасних турецько-лівійських відносин краще зрозуміла, враховуючи, що їх тривалість близько 500 років. Серед неарабських народів найбільш близькими до арабів були, залишаються і залишаться турки, яких об'єднує територіальна близькість, спільна історична доля, релігія, культура та звичаї. Перші контакти між турками та арабами відбулися на початку VIII століття нашої ери, під час виникнення та поширення нової релігії – ісламу. З VIII по X століття нашої ери відбувалася поступова агітація турків до ісламу, який став державною релігією спочатку турків-сельджуків (1071-1299), потім Османської імперії (1299-1923) і сьогодні є державною релігією сучасності Турецької Республіки [11, с. 42].

Найбільшого розквіту Османська імперія досягла в 16 столітті, коли султан Селім I (1512–1520) та його наступник султан Сулейман I Чудовий (1520–1566) підкорив Персію, Сирію, Палестину, Єгипет, Лівію, Туніс, Алжир, Марокко, Ірак та Об'єднані Арабські Емірати. На піку своєї могутності Османська імперія простягалася від Відня і Криму до Перської затоки і від Персії до Марокко [3, с. 34].

Турецькі завойовники з'явилися в Північній Африці на початку 16 століття. У серпні 1518 року османський адмірал Гейрудін Барбаросса розгромив іспанський флот у західному Середземномор'ї і заявив, що Алжир анексований турецьким

султаном Селімом I. У 1541 році наступники Барбаросси вигнали іспанців з усіх їхніх укріплених поселень. У 1574 р. вони захопили Тріполітанію, а в 1574 р. окупували Туніс, перетворивши їх на провінцію (пашалик) Османської імперії. Турецькі завойовники не внесли істотних змін у суспільний устрій арабських країн, зокрема Лівії. Місцеві арабські феодали, вірні турецьким завойовникам, не тільки зберегли, але й значно розширили свої земельні володіння, а як васали турецьких паш правили в арабських країнах від імені султана. Основним їх завданням був збір податків з населення пашалика. Панування Туреччини над арабським світом тривало до Першої світової війни. Процес взаємної інтеграції арабської та турецької культур триває вже чотири століття [21, с. 32].

Під час італо-турецької війни з вересня 1911 по жовтень 1912 турки та лівійці воювали з італійцями в Лівії. Майбутній засновник сучасної Туреччини генерал Мустафа Кемаль Ататюрк разом з турецькими солдатами та лівійськими повстанцями воював проти італійських загарбників у районі Тобрук і Дерна на сході Лівії. У грудні 1911 року він розбив італійців у битві під Тобруком, а в березні 1912 року був призначений командувачем османськими військами в Дерні.

Наприкінці 19 століття османізм вважався офіційною доктриною Османської імперії, суть якої полягала в рівності перед законом усіх підданих, незалежно від їх віросповідання чи етнічного походження, та об'єднанні їх в єдину «османську націю». Починаючи з 1980-х років, турецькі політики та правителі почали поступово відходити від кемалізму і натомість бачили в османізмі основу національної ідеології та зовнішньої політики Туреччини. Ідеологію неоосманізму започаткував президент Туреччини Тургут Озал (1983-1991), який вважав, що Туреччина повинна повернутися в лоно османізму [12, с. 35].

На початку XXI століття концепція неоосманізму була розроблена колишнім міністром закордонних справ (2009-2014) та пізніше колишнім прем'єр-міністром Турецької Республіки Ахметом Давутоглу (2014-2016), який стверджував, що «Туреччині необхідно повернути втрачений вплив на колишній Османський світ». Незважаючи на те, що Давутоглу пішов у відставку в травні 2016 року через відсутність порозуміння з президентом Турецької Республіки Ердоганом з деяких

питань внутрішньої політики, неоосманізм досі залишається наріжним каменем внутрішньої та зовнішньої політики Туреччини. Згідно з постулатами неоосманізму, зовнішня політика Туреччини має базуватися на кількох принципах: повернути в поле неоосманізму переважно арабські країни за допомогою «м'якої сили»; проводити активну дипломатичну та економічну політику з метою перетворення Туреччини на провідну регіональну державу; посилити вплив Туреччини на мусульманські країни Європи – Боснію, Албанію, а також християнську Македонію та Болгарію, де проживає велика кількість мусульман. Ідеологи неоосманізму також вважають, що Туреччина може претендувати на роль «модернізатора» Близького Сходу.

Поряд з неоосманізмом ще однією державною ідеологією Туреччини є неопантюркізм, головною метою якого є об'єднання навколо Туреччини тюркомовних народів Середньої Азії та Азербайджану. Останнім часом неоосманізм і пантюркізм стали основою внутрішньої та зовнішньої політики Туреччини. Ідеологію неоосманізму та пантюркізму підтримують турецькі партії різного політичного спрямування – «помірні ісламісти», марксисты-соціалісти, ліберали, радикальні націоналісти, кемалісти та інші. Теоретично Туреччина в результаті реалізації доктрини неоосманізму повинна взяти на себе роль посередника в регіональних конфліктах на Близькому Сході, але насправді вона стала учасником цих конфліктів, особливо в Сирії та Лівії. Туреччина також прагне стати взірцем модернізації та демократизації в арабському світі та посередником між Сходом і Заходом, але це прагнення ще далеке від реалізації, тим більше що вона має напружені й навіть ворожі відносини з багатьма сусідніми країнами – Сирією, Грецією, Кіпром, Вірменією, Іраком, Ізраїлем, ОАЕ та Саудівською Аравією. І це незважаючи на висунутий А. Давутоглу принцип «нуль проблем із сусідами». Відносини Туреччини з союзниками по НАТО, такими як США, Франція та Німеччина, досить проблематичні. Відносини між Анкарою та Москвою також нестабільні та непередбачувані. У кулуарах НАТО неодноразово піднімалося питання: чи потрібен Альянсу такий союзник, як Туреччина? І щоразу приходили до

висновку, що потрібен, незважаючи на постійний «головний біль», який він додає до НАТО.

Щоб краще зрозуміти суть політики Анкари на лівійському напрямку, варто коротко нагадати про особливості турецько-лівійських відносин до 2011 року і після.

З 1970-х років Туреччина активно співпрацює з Лівією в економіці, особливо в галузі будівництва. До 2011 року там працювали десятки тисяч турецьких будівельників. Турецькі компанії з величезними інвестиціями в Лівії взяли участь у реалізації 214 проектів на суму 15,3 млрд доларів США. Товарообіг між Туреччиною та Лівією в 2010 році склав 2,4 мільярда доларів. (Для порівняння: у 2010 році обсяг торгівлі між Росією та Лівією становив 319,6 млн доларів, між Україною та Лівією – 151,9 млн доларів) [21].

З початку громадянської війни в Лівії Туреччина виступає проти іноземного військового втручання та підтримки лівійської опозиції. У численних виступах турецького керівництва військове втручання ЄС і НАТО у внутрішній конфлікт Лівії подано не що інше, як імперіалістичну агресію, що, на мою думку, відповідало ситуації в Лівії того часу. Але пізніше, щоб не бути ізольованою, Туреччина була змушена підтримати ухвалення Резолюції Ради Безпеки ООН 1973 від 17 березня 2011 року, сподіваючись, що це покладе край військовим діям і сприятиме діалогу між опозицією та урядом.

1 березня 2011 року Ердоган закликав Каддафі піти у відставку та сприяти демократичним змінам в країні. Виступаючи на міжнародній конференції в Стамбулі в середині березня 2011 року, Ердоган назвав можливу операцію НАТО в Лівії "контрпродуктивною". Анкара наполягала на тому, щоб під час військової інтервенції НАТО в Лівії не здійснювалися напади на урядові сили і обмежуватися захистом цивільного населення, ембарго на постачання зброї та забороненої для польотів зоною, а також наданням гуманітарної допомоги.

Після довгих вагань турецьке керівництво все ж погодилося брати участь у виконанні вищезгаданих резолюцій Ради Безпеки ООН, але без застосування зброї. Коментуючи рішення Анкари, Ердоган сказав, що "Туреччина ніколи не буде

стріляти в лівійців і скидати на них бомби". Небажання Туреччини використовувати зброю проти військ Каддафі та озброювати повстанців обурило лівійських повстанців.

Наприкінці березня 2011 року Туреччина відправила до лівійського узбережжя чотири фрегати та один підводний човен, щоб забезпечити ембарго на поставки зброї для Лівії. Однак з початку лівійської кризи країни НАТО порушили ембарго, постачаючи зброю та відправивши військових інструкторів до лівійської опозиції, до великого пригнічення Анкари, яка звинуватила західні країни в подвійних стандартах та свавільному виконанні резолюцій Ради Безпеки ООН 1970 і 1973 років.

Щодо розбіжностей між Туреччиною та деякими країнами НАТО щодо військового втручання Альянсу у внутрішній лівійський конфлікт, слід зазначити, що його керівництво різко розкритикувало президента Франції Н.Саркозі за його зусилля вести військову кампанію проти режиму Каддафі. І це при тому, що Саркозі отримав величезну «фінансову допомогу» від Лівії під час своєї президентської кампанії 2006-2007 років. У квітні 2012 року французька газета Mediapart опублікувала документи про передачу лівійському режиму 50 мільйонів євро на потреби президентської кампанії Саркозі. Про це, зокрема, заявив син лівійського лідера Саїфа аль-Іслама Каддафі. Подальше погіршення відносин між Туреччиною та Францією відбулося після того, як пан Саркозі демонстративно не запросив Туреччину до Парижа 19 березня 2011 року на саміт 22 країн НАТО щодо ситуації в Лівії. На мою думку, опір Франції членству Туреччини в ЄС, а також її боротьба за вплив у Північній Африці є додатковим фактором, який все ще викликає напругу між Парижем та Анкарою.

Новий етап турецької політики щодо Лівії. З самого початку протистояння Тріполі та Тобрука Туреччина однозначно стала на бік Університету Тріполі.

27 листопада 2019 року в Стамбулі було підписано меморандум між університетами Туреччини та Лівії про безпеку та співробітництво у військовій сфері. Він настільки всеосяжний, що може охоплювати практично будь-яку сферу військово-політичного та військово-технічного співробітництва між Туреччиною та

урядом національної згоди, включаючи постачання зброї, спільні навчання, військову підготовку та безпеку, технологічні дослідження, розвідку та інший обмін інформацією, і можливість відправки турецьких військ до Лівії. Відповідно до положень цього меморандуму Туреччина також надає допомогу уряду національної згоди у створенні Сил швидкого реагування в складі лівійських військових частин. Один із пунктів документа стосується співпраці у сфері розвідки та морського патрулювання.

Положення меморандуму про введення турецьких військ до Лівії пройшли процедуру затвердження в Меджлісі (парламенті) Туреччини в грудні 2019 року. Опозиційні партії, зокрема Народно-республіканська партія, Партія Добра і Народна Демократична партія виступили проти запропонованої резолюції. Проте члени «Народного альянсу» правлячої Партії справедливості та розвитку та Партії націоналістичного руху проголосували за резолюцію. Загалом за неї проголосували 325 із 600 депутатів. У результаті 2 січня 2020 року турецький парламент уповноважив президента Ердогана прийняти рішення про введення турецьких військ у Лівію.

На прес-конференції після переговорів Ердоган заявив, що Анкара готова розглянути можливість відправлення турецьких військ до Лівії, але лише за умови, що такий запит надійде від університету Тріполі.

27 листопада 2019 року також був підписаний меморандум про взаєморозуміння між Туреччиною та Лівією щодо розмежування континентального шельфу та виключних економічних зон двох країн у Середземному морі. Переговори про поділ виняткових економічних зон між Туреччиною та Лівією велися за Каддафі, але після його смерті довелося починати все спочатку. Варто зазначити, що стаття 4 угоди дозволяє Туреччині шукати нафту і газ біля берегів Лівії. Меморандум суперечить правам Греції на її територіальні води в Середземному морі. Однак Анкара не звертає уваги на заперечення Греції та попередження ЄС, оскільки не вірить, що багато грецьких островів можуть мати виняткову економічну зону, що простягається на 200 миль від узбережжя.

На все це різко відреагували Єгипет, Кіпр і Греція, які відмовилися від свого нейтралітету в лівійському конфлікті на користь Тобрука і Х. Хафтара, що в свою чергу посилює протистояння між Афінами і Анкарою. Крім того, домовленості, досягнуті між Анкарою і Тріполі про розмежування морських зон, створюють додаткові проблеми для планів Ізраїлю щодо будівництва газопроводу EastMed (1300 км від морського дна і 600 км по суші від ізраїльського Східного Середземномор'я до Греції через Кіпр і Крит і далі в Італію), чим, звісно, невдоволене ізраїльське керівництво і що ще більше ускладнює і без того непрості турецько-ізраїльські відносини. Такі дії Туреччини на лівійському напрямку підштовхнули Єгипет, Грецію та Кіпр до створення військового союзу, про що свідчать спільні військові навчання Medusa 9 в листопаді 2019 року у Східному Середземномор'ї.

У відповідь на угоду між Тріполі та Анкарою Єгипет і Греція підписали 6 серпня 2019 року в Каїрі угоду про демаркацію морських кордонів і створення виключної економічної зони, яка перетинається з Лівійсько-турецькою зоною. 7 серпня МЗС Турецької Республіки оприлюднило заяву, в якій закликає не визнавати підписану в Каїрі угоду, в якій говорилося, що «морського кордону між Грецією та Єгиптом немає, а територія, окреслена цією угодою, знаходиться на турецькому континентальному шельфі». У заяві також сказано, що Анкара не дозволить будь-яку діяльність Греції та Єгипту у виключній економічній зоні Туреччини та Лівії. 8 серпня Міністерство закордонних справ Ізраїлю оприлюднило офіційне комюніке, в якому висловило повну підтримку Греції та Єгипту в їх нинішньому протистоянні з Туреччиною. 14 серпня президент Франції Е.Макрон закликав Туреччину припинити розвідку нафти і газу в спірних водах у Східному Середземному морі. Через напруженість між Грецією та Туреччиною Міністерство оборони Франції вирішило направити в цю частину Середземного моря два винищувачі Rafale і фрегат Lafayette.

До падіння режиму Каддафі в жовтні 2011 року лівійсько-турецькі економічні відносини стабільно розвивалися. До 2000 р. загальний товарообіг між Туреччиною та Лівією становив 15,7 млрд. дол. США. Незважаючи на громадянську війну в

країні з 2011 року, торгівля між Туреччиною та Лівією залишалася незмінною в другому десятилітті 2000-х років. Що стосується асортименту продукції, турецький експорт до Лівії включав ювелірні вироби, текстиль, меблі, ліки та будівельні матеріали. Основним експортом Лівії до Туреччини є сира нафта та зріджений природний газ, золото та алюміній.

Основою лівійсько-турецьких економічних відносин було і залишається цивільне та промислове будівництво [17, с. 32]. Для турецьких будівельних компаній Лівія стала другим за величиною ринком після Росії. Протягом десятиліть турецькі будівельні компанії залишаються лідерами на лівійському ринку. Нагадаю, що до початку 2011 року турецькі будівельні компанії мали проектів на суму близько 15,3 млрд доларів. Понад 200 турецьких компаній реалізували близько 214 проектів по всій країні. Тоді в Лівії було близько 25 тисяч турецьких будівельників. Наприкінці лютого 2011 року майже всі повернулися додому.

31 січня 2019 року в Стамбулі відбувся спільний турецько-лівійський бізнес-форум з метою активізації економічної співпраці між двома країнами. Наприкінці зустрічі учасники підписали меморандум про взаєморозуміння щодо подолання проблем у розвитку двостороннього економічного співробітництва в умовах нестабільності в Лівії. У меморандумі зазначено, що загальна сума незавершених проектів турецьких компаній в Лівії з 2011 року становить 19 мільярдів доларів. Останніми роками Туреччина намагається реалізувати стратегічні будівельні проекти в Лівії та інших країнах за моделлю «будуй-експлуатуй-власни», що передбачає встановлення права власності на ці проекти.

Угоди, досягнуті в листопаді 2019 року між Анкарою та урядом національної згоди у сфері військового співробітництва та розподілу Середземного моря, також сприяють просуванню турецького бізнесу на лівійському ринку. Хоча ситуація з безпекою в Лівії в цілому залишається нестабільною, багато турецьких компаній вже відкрили філії на Мальті в першій половині 2020 року, щоб вийти на лівійський ринок за першої ж можливості. Це такі компанії, як турецька судноплавна компанія Akbasoglu Shipping Group, яка володіє флотом нафтових танкерів, Cenker Shipping, компанія, зареєстрована на Мальті під назвою Arges Trade Limited. Ege Yarı

Construction Company створила дочірню компанію на Мальті, Ege Yarı Malta, з метою укладання контрактів на відновлення інфраструктури та різних будівель у Тріполі. Рекламне та PR-агентство Wediacorp відкрило філію у Валлетті під назвою Wediacorp Global.

Під час візиту до Тріполі 17 червня Міністр закордонних справ Туреччини Мевлют Чавушоглу на чолі з великою делегацією з кількох міністрів обговорив політичну та економічну співпрацю Туреччини з університетами, включаючи реконструкцію порту Місурата. Цей глибоководний порт є головним морським портом Лівії і з часом може стати великим торговим центром у Північній Африці.

Компанія Karadeniz Holding, яка спеціалізується на сонячній енергетиці і пропонує встановити плавучі електростанції на узбережжі Середземного моря поблизу Тріполі, також прагне вийти на ринок Лівії. Державна нафтова компанія Türkiye Petrolleri АО домовилася з лівійською корпорацією National Oil Corp про активізацію розвідки нафти поблизу територіальних вод Греції, незважаючи на запеклі протести з боку Афін. Так, 7 серпня Міністр закордонних справ Греції Нікос Дендіас заявив, що його країна захищатиме свої суверенні права всіма доступними засобами, включаючи військові, якщо Туреччина відправить дослідницьке судно Oğuz Reis в грецькі територіальні води.

Окрім ринку вуглеводнів, турецький бізнес у Лівії також є лідером у портах та логістичних центрах на території, що контролюється університетом [19, с. 34]. Рішенням лівійської митниці від 20 липня Аутсорсинг електронних записів відстеження вантажів турецької компанії SCK дозволить їй контролювати імпорт усіх товарів до Лівії через морські порти. За останні роки SCK розширив свою діяльність у більш ніж 20 африканських країнах. Наразі SCK активно лобіює передачу операційної концесії від французької компанії Vollogé до стратегічно важливого порту Місурата. Турецький прапор тривалий час висить над портом Місурата, населеним переважно лівійськими турками, оскільки турецька корпорація TML вже більше десяти років утримує, модернізує та розширює порт. У період з 2009 по 2014 рік корпорація побудувала кілька контейнерних причалів у порту Місурата.

Новий етап у турецько-лівійських відносинах розпочався у листопаді 2019 року після підписання двох меморандумів – про військове співробітництво та про розмежування континентального шельфу та виключних економічних зон двох країн у Середземному морі. Підписання цих меморандумів стало значним досягненням турецької дипломатії, оскільки наразі вони становлять юридичну основу для дій Туреччини в Лівії і особливо в Східному Середземномор'ї. У той час як перший меморандум формально стосується в основному двосторонніх відносин Анкари з УВКБ ООН, другий стосується інтересів майже всіх країн Східного Середземномор'я і, перш за все, Єгипту, Греції та Кіпру, через що вони категорично не схвалюють ці меморандуми.

Останнім часом західні ЗМІ почали критикувати зовнішню політику Ердогана, якого звинувачують у спробах відродити Османську імперію в нинішньому 21 столітті. Критики Анкари оцінюють її зовнішньополітичну діяльність, використовуючи дещо застарілі критерії, ігноруючи при цьому нові реалії, які полягають у тому, що за останні 20 років Туреччина значно збільшила свій економічний потенціал і стала потужною регіональною державою. Її домінування на Близькому Сході, на Кавказі та в Центральній Азії ґрунтується не на агресивній ідеології та релігійній схоластиці, а насамперед на економіці та торгівлі. Туреччина повертається до Лівії та інших країн Північної Африки з вигідними проектами, передовими технологіями, дешевими кредитами, тобто з усім, що потрібно для лівійців, тунісців, алжирців та марокканців. Зрозуміло, що в Лівії та інших країнах Туреччина дбає насамперед про свої національні інтереси. Але її інтереси в більшості випадків збігаються з інтересами цих країн. І в цій взаємовигідній співпраці з країнами Північної Африки Туреччина має позитивний досвід, який налічує сотні років.

Останніми роками Туреччина все частіше й успішно прагне виступати на міжнародній арені як актор, який самотійно «змінює гру» (game changer), маючи достатні економічні, фінансові та військові ресурси. У Лівії, зокрема, Туреччина прагне грати у свою гру і встановити свої правила гри (моя гра – мої правила), що змушує глобальних і регіональних акторів принаймні враховувати «турецький

фактор» у цій країні. Водночас очевидно, що зараз основним елементом дій Туреччини в Лівії, як і в Сирії, є використання в критичні моменти не лише антитурецьких «проксі», але й турецьких збройних сил, з огляду на добре відомий постулат, що перемоги на полі бою визначають перемогу дипломатії.

Враховуючи важливе геостратегічне розташування Лівії в центральній Північній Африці та Середземномор'ї, Анкара розглядається як майбутній потужний логістичний, енергетичний і торговий центр на перетині Африки та Європи [26, с. 24]. Тому навіть частковий контроль над країною може одного дня принести Туреччині значні економічні та політичні дивіденди. Основним мотивом цих дій Анкари є захист турецьких національних інтересів. І чим економічніша країна, тим впевненішою вона буде. Прикладом такої країни є Туреччина як стратегічний партнер.

2.2 Економічні, соціальні, природні, географічні фактори, які впливають на зовнішню політику між Туреччиною і Лівією

Турецька Республіка в даний час є важливим гравцем на міжнародній арені, постійно нарощуючи свій стратегічний потенціал, а, отже, і свій авторитет у світі. Турецька економіка за останні роки досягла 16 місця у світі, в країні швидко розвиваються промисловість і туризм. Туреччина рухається до утвердження себе як держави світового класу

У географічному та політичному вимірах Лівія – це країна на Близькому Сході та в Північній Африці. В останні роки свого 42-річного правління Каддафі, зневіряючись у спроможності арабських країн здійснювати спільні узгоджені дії в інтересах арабської умми (нації), все більше підкреслював африканську ідентичність Лівії та розвивав відносини з африканськими країнами. Тобто від тривалої боротьби за єдність арабів Каддафі перейшов до панафриканізму. У Тріполі проходили різноманітні форуми та конференції африканських країн, а Лівійська Джамахірія надала фінансову допомогу нужденним африканським країнам.

Природно, що Лівія привертає увагу Туреччини та багатьох інших країн, насамперед завдяки своїй нафті, продаж якої до 2011 року забезпечував платоспроможність країни у зовнішній торгівлі, високий рівень промислової інфраструктури та підтримання гідного рівня життя. За доведеними запасами нафти – 29,5 млрд барелів (за іншими даними – 48 млрд барелів.) Лівія посідає 1-е місце в Африці та 5-е місце серед членів ОПЕК. При цьому на більшій частині її території досі не розвідані родовища нафти. За даними ЦРУ США, доведені запаси природного газу в Лівії становлять близько 1,5 трильйона кубометрів.

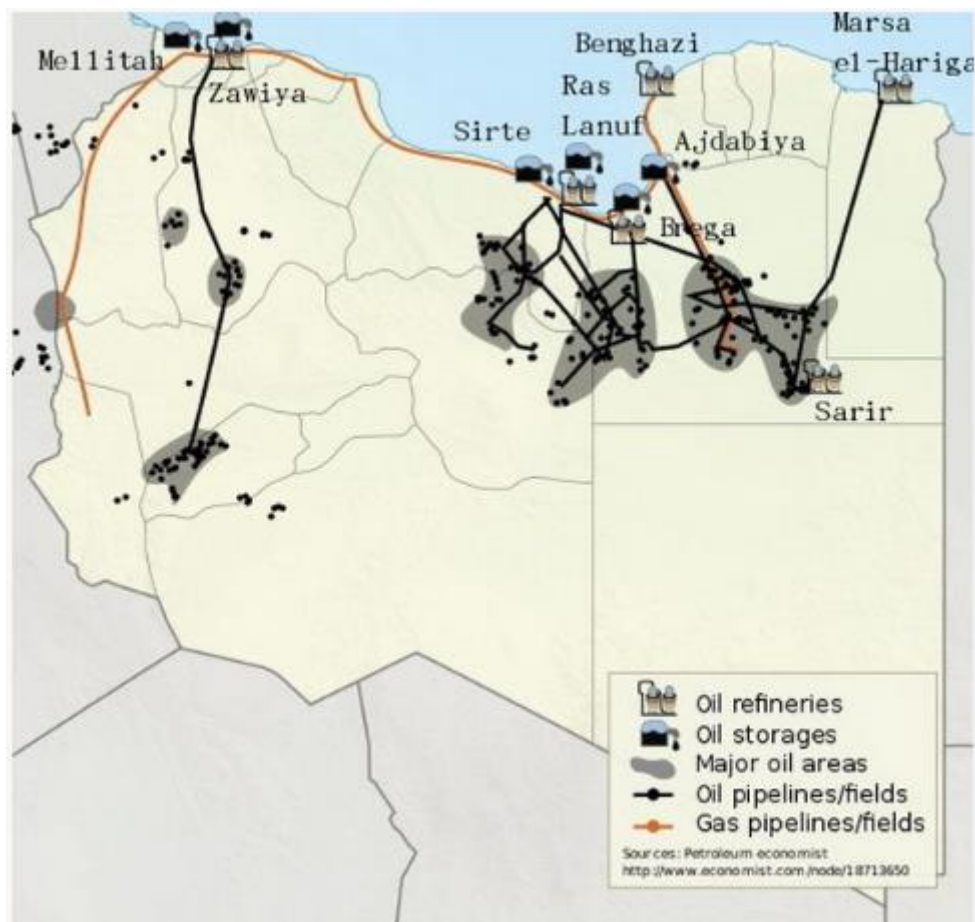

Рис. 2.1. За доведеними запасами нафти Лівія посідає 1-е місце в Африці і 5-е серед членів ОПЕК

До 2011 року видобуток нафти в Лівії становив у середньому 1,4-1,6 млн барелів на добу, що дорівнює 2% світового видобутку нафти. З 2011 року Лівія видобула не більше третини довоєнної нафти. Понад 80% експортної нафти йшло до

європейських країн, в основному до Італії, Німеччини та Франції. За оцінками WOC, запаси нафти на рівні видобутку, який був до 2011 р., Лівії вистачить на 77 років.

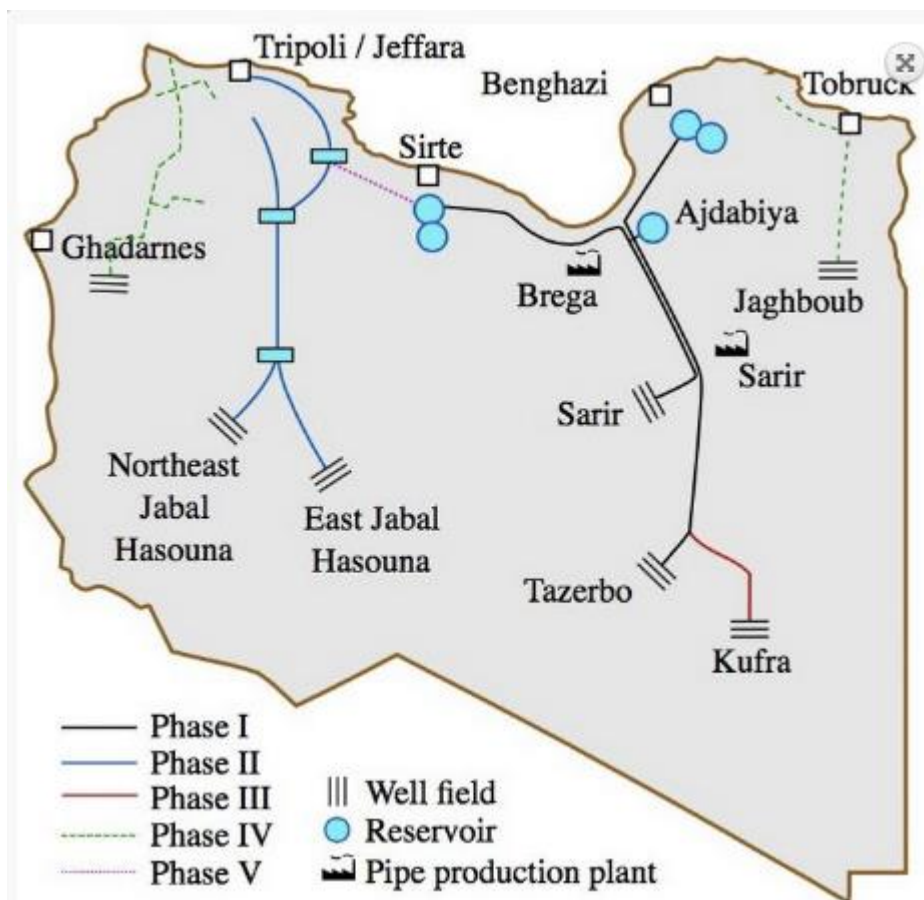

Рис. 2.2. Третина всіх водних ресурсів Африки знаходиться в пустельній Лівії

Мало хто знає, що в Лівії є ще один природний і майже невичерпний ресурс – прісна вода. Третина водних ресурсів Африки знаходиться в пустелі Лівії [6, с. 23]. Сьогодні прісна вода стає головним стратегічним ресурсом планети, оскільки її запаси у світі стрімко скорочуються і через кілька десятиліть вартість води буде не меншою за вартість нафти і газу. За даними ООН, сьогодні на душу населення припадає близько 750 кубометрів на рік прісної води, а до 2050 року ця кількість зменшиться до 450 м³. За класифікацією ООН, до 80% світу опиниться в зоні дефіциту води. Дефіцит води в пустельних і напівпустельних районах Африки спровокує інтенсивну міграцію населення, катастрофічну для європейських країн.

У 60-х роках минулого століття в Лівії були відкриті великі запаси прісної води в Сахарі, які утворилися в період від 38 до 14 тисяч років тому, коли ця

пустеля була квітучим оазисом [14, с. 46]. Зокрема, відкрито два величезних чистих підземних прісних моря, які є частиною найбільшого відомого в світі джерела викопної прісної води - Нубійського підземного водоносного горизонту, що знаходиться в східній частині пустелі Сахара площею понад 2 мільйонів м². Одне море простягається під територіями Лівії, Єгипту, Судану та Чаду (це басейн, який зараз використовується), друге – під територіями Лівії, Тунісу та Алжиру і поки не використовується [19, с. 18]. Запаси Нубійського водоносного горизонту становлять 150 тис. км³, лише на 25% менше, ніж у всіх річках і озерах світу. Щоб забезпечити водою прибережні райони Лівії, де можливе сільське господарство, у 1984 році почалося будівництво величезного водопроводу, більшість якого було завершено [8, с. 41]. У 2001 р. вартість проекту склала 33 млрд дол., а фінансування надавалося без міжнародних позик і підтримки МВФ. Рукотворна річка була спроектована і побудована в основному південнокорейськими компаніями. По колекторних трубах діаметром 4 метри і довжиною близько 1,5 тис. км вода надходить в бетонні підземні трубопроводи. У місцях водоспоживання споруджено водосховища ємністю від 4 до 24 млн. м³. За добу можна постачати до 6,5 млн м³. Вода використовується на півночі для зрошення полів, а також для побутових і промислових потреб населених пунктів, у тому числі найбільших міст Лівії - Тріполі, Місурата, Сірта і Бенгазі.

Велика рукотворна річка вважається найбільшим іригаційним і будівельним проектом в історії людства і найбільшим досягненням «авторитарного режиму» Каддафі на благо «вдячного» лівійського народу» [17, с. 24]. Загальна довжина підземних водогонів техногенної річки становить близько 4 тис. км. Обсяг ґрунту, видобутого під час будівництва, становить 155 млн. м³, що в 12 разів більше, ніж при будівництві Асуанської греблі на річці Ніл в Єгипті. Крім труб і акведуків, система водопостачання включає понад 1300 свердловин, більшість із яких мають глибину понад 500 метрів. Через 20-30 років Лівія зможе продавати прісну воду за ціною нафти.

Є ще один природний ресурс Лівії, який також відноситься до пустелі Сахара. Сонячна енергія в пустелі, яка займає площу 9,2 млн км², має величезний потенціал:

безлюдна місцевість, над якою цілий рік світить сонце, може стати джерелом електроенергії принаймні для всієї Європи. Враховуючи розміри Сахари, експерти сходяться на думці, що це ідеальне місце для сонячних електростанцій [25, с. 12]. Вчені підрахували, що 9,2 млн км² може виробляти 22 млрд ГВт.-год. енергії на рік. У перерахунку на нафту ця кількість енергії еквівалентна 35 мільярдам барелів нафти щодня. Іншими словами, 22 млрд ГВт.-год. –це у 7 тис. разів більше від потреб Європи в електроенергії. Більше того, майже немає викидів вуглецю. За прогнозами HeliosCSP, гігантські сонячні електростанції гарантують відносно дешеву електроенергію всім африканським країнам. За прогнозами NASA, такої електроенергії вистачить навіть для озеленення Сахари, завдяки опрісненню морської води у великих масштабах.

Запаси нафти Лівії можуть закінчитися через 100 років, підземні резервуари також можуть закінчитися через 100 років, але енергією Сонця, яка буде світити багато мільйонів років, людство зможе насолоджуватися нескінченно.

Отже, на думку Данилова І.В. замість того, щоб інвестувати трильйони доларів на рік у безглузді та небезпечні гонки озброєнь, люди могли б використовувати ці величезні фінансові ресурси, щоб покращити своє життя на Землі [15, с. 18]. Але, на жаль, поки що люди накопичують гори найсучаснішої зброї для самознищення. Тому ми змушені перейти до головної теми – громадянської війни в Лівії, яка використовує сучасне озброєння та військову техніку, які туди постачаються з багатьох країн [22, с. 27].

4 червня під час чергового візиту до Анкари президент УВКБ ООН Сарадж заявив, що після переговорів з Ердоганом турецьким компаніям нададуть преференції у відбудові країни після закінчення громадянської війни в Лівії. Турецьким бізнесменам вже дозволено створювати охоронні структури для своїх компаній у Лівії.

Міністр оборони Туреччини Хулусі Акар і начальник Генерального штабу Збройних сил Турецької Республіки Ясар Гюлер прибули до Лівії 17 серпня 2020 року. Того ж дня вони провели переговори в Тріполі з Міністром оборони Катару Халідом аль-Атією та Міністром внутрішніх справ Лівії Фатхі Башага. Як

повідомляє турецький ресурс Defense Türk, обговорювалося питання спільного будівництва військово-морської бази в Місураті. Схоже, що Анкара не узгодила це питання з НАТО, приймаючи таке рішення. Зазначимо, що наразі Туреччина має військові бази в Катарі та Сомалі. Тепер до них може приєднатися і база ВМС у Лівії. За підсумками переговорів було підписано угоду про військове співробітництво між трьома країнами, згідно з якою в Місураті було створено тристоронній координаційний центр. Анкара і Доха надали лівійським курсантам місця для навчання у своїх військових школах. Крім того, Катар профінансував створення військових навчальних центрів у Місураті. Очікується, що в майбутньому військово-морська база в Місураті стане місцем постійної дислокації військових кораблів ВМС Туреччини, які також забезпечуватимуть охорону бурових майданчиків на узбережжі лівійського Середземного моря.

Взявши під контроль лівійське узбережжя, Туреччина зможе контролювати потік мігрантів з Африки до Європи, що, як сподівається турецьке керівництво, зробить ЄС більш м'яким і поступливим до дій Туреччини в Лівії та Східному Середземномор'ї.

2.3 Перспективи розвитку взаємовідносин Туреччини з Лівією

Парламент Туреччини на позачерговому засіданні 2020 р., проголосував за резолюцію про введення військ у Лівію. Фактично це знаменувало собою початок підготовки до інтервенції, спрямованої на підтримку уряду національної єдності в особі Лівійської національної армії, очолюваної генералом Халіфою Хафтаром. Таке втручання раніше було узаконене ратифікацією угоди про розширення військової співпраці між двома країнами.

Також світ шокувала новина про «турецько-лівійський винахід», а саме про підписання угоди про делімітацію морських кордонів, яка визначала зону спільного турецько-лівійського морського кордону. Подія вплинула на систему відносин у Східному Середземномор'ї, де розташовані важливі райони видобутку вуглеводнів і де Анкара конкурує з тристороннім альянсом Греції, Кіпру та Ізраїлю.

Важливо, що в довгостроковій перспективі новий турецько-лівійський союз може суттєво вплинути на баланс сил не лише у Східному Середземномор'ї, а й змінити сценарій лівійського конфлікту, який уже вийшов за межі національних кордонів і став ареною протистояння між великими державами.

Тривалий час у центрі уваги була інша турецько-лівійська угода – делімітація морського кордону. Це закріпило новий «винахід» у міжнародних відносинах – спільний турецько-лівійський кордон. Після підписання угоди турецька сторона заявила, що грецька окупація Східного Середземномор'я остаточно припинена і претензії на виключну економічну зону нестабільної Лівії припинено, а Туреччина отримала не лише військову, а й політичну перевагу в регіоні. Пізніше Міністерство закордонних справ Туреччини опублікувало карту, на якій зображені нові кордони. На карті видно, що країна розширює свою виняткову економічну зону на південному заході (від грецького острова Крит до Кіпру), створює ділянку спільного кордону з Лівією.

Однак мета турецько-лівійської угоди про делімітацію морського кордону дещо більша за звичайне посилення співпраці між двома країнами. Туреччина прагне змінити баланс сил у Східному Середземномор'ї, керуючись перспективами видобутку нафти і газу в регіоні. Таким чином, підписання угоди ставить під сумнів розробку грецьких родовищ нафти і газу поблизу острова Крит, а Кіпр фактично був «відрізаний» від союзної Греції. Угода також дозволила Туреччині та Лівії проводити спільну розвідку в регіоні.

Країни регіону Східного Середземномор'я негативно відреагували на новий кордон. Так, міністр закордонних справ Греції Нікос Дендіас назвав турецько-лівійську угоду абсурдною, а представник Єгипту назвав її незаконною і нехтуючою інтересами третіх сторін. Критика прийшла і з Кіпру.

Слід зазначити, що конфігурація узбережжя Східного Середземного моря не дозволяє чітко окреслити межі виключної економічної зони морського права ООН, а тому вимагає взаємних поступок і компромісів від партнерів, оскільки зачіпає право добувати ресурси в регіоні [9, с. 24]. Крім того, Туреччина планує заохочувати інших регіональних учасників – Ізраїль, Єгипет, Кіпр та Європейський Союз –

узгоджувати з турецькими партнерами будь-які плани будівництва трубопроводів у Східному Середземномор'ї для транспортування енергії до європейських країн.

Ще в березні 2019 року Греція, Кіпр та Ізраїль на зустрічі в Тель-Авіві в присутності держсекретаря США Майка Помпео домовилися розробити проект газопроводу зі Східного Середземномор'я до Європи, який потенційно має зменшити залежність від російського газу та стати альтернативою «Північному потоку-2» і «Турецькому потоку». Відповідну угоду лідери країн підписали 2 січня 2020 року в Афінах. Трубопровід EastMed пройде через Середземне море з Ізраїлю до грецького острова Крит і материкової Греції, а потім до Італії. Вартість проекту оцінюється в 7 мільярдів доларів; будівництво планується завершити до 2025 року.

Туреччина вже виступила проти будівництва газопроводу EastMed. За даними турецького МЗС, три країни прагнуть не допустити участі Анкари та Турецької Республіки Північного Кіпру в розробці нафтогазових родовищ у регіоні, порушуючи їхні законні права на ці ресурси. Крім того, газопровід перетинає нещодавно визначений кордон виключної економічної зони Туреччини, тому його будівництво потребує погодження з турецької сторони.

Безсумнівно, будівництво EastMed суперечить планам Туреччини у сфері енергетичної дипломатії. З одного боку, транзитна роль Туреччини як постачальника російського газу в європейські країни через «Турецький потік», може постраждати в майбутньому. EastMed буде конкурувати з російсько-турецьким проектом насамперед у постачанні газу на балканські ринки. З іншого боку, республіка є претендентом на розподіл запасів вуглеводнів у східному середземноморському регіоні, оскільки прагне диверсифікувати джерела постачання енергії, важливі для економіки. Натомість Греція, Ізраїль та Кіпр хочуть самостійно розвивати потенційні нафтогазоносні райони та мають перевагу в транспортуванні газу до Європи.

«Війна в Україні в 2022 році підкреслила нагальну потребу Європи рухатися до енергетичної незалежності в цьому геополітичному середовищі, яке швидко змінюється», сказав президент Кіпру Нікос Анастасіадес. Він також додав, що відкриття вуглеводнів на Кіпрі може зробити значний внесок у підвищення

енергетичної безпеки Союзу, диверсифікуючи джерела та маршрути енергопостачання, з перспективою коридору від регіону Східного Середземномор'я до Європи. Раніше цього року в заяві Держдепартаменту говорилося, що Вашингтон більше не підтримує будівництво проекту газопроводу EastMed, оскільки інтереси США тепер переходять на відновлювані джерела енергії.

Незважаючи на значне висвітлення в ЗМІ, угода про делімітацію турецько-лівійського кордону є лише частиною ширшої угоди про безпеку між двома урядами, яка, в першу чергу, вплине на ситуацію в північноафриканській країні.

Президент Ердоган неодноразово наголошував, що Туреччина підтримує міжнародно визнаний Уряд національної єдності, оскільки не може допустити приходу до влади Халіфа Хафтара, який не має на це повноважень. Однак важливо зазначити, що Анкара не хотіла бути непроханим гостем в Лівії, а тому будь-яке введення військ в країну мало відбуватися лише у відповідь на офіційне запрошення уряду, а також додаткове погодження з боку турецького парламенту. Безсумнівно, це свідчить про бажання Туреччини легітимізувати своє втручання, яке міжнародне співтовариство може розглядати як військове втручання та участь у внутрішньому лівійському конфлікті.

Після подій «арабської весни» та вбивства восени 2011 року лідера Лівійської Джамахірії Муаммара Каддафі, сильна особистість якого була гарантом стабільності, Лівія фактично розкололася на кілька частин. Різні політичні сили та збройні угруповання продовжують змагатися за владу, а також за контроль над важливими нафтовими ресурсами, які зосереджені переважно в затоці Сірт і отримали назву «нафтового півмісяця».

Окрім двох згаданих вище сил – Уряду національної єдності та Лівійської національної армії – на сході, у місті Тобрук, існує уряд, який називається Палатою представників Лівії, яка фактично є однопалатним парламентом із 200 депутатів. Уряд у цій частині країни діє незалежно від Тріполі і спирається на «Лівійську національну армію», яка, однак, проводить повністю автономну політику. Лівійський дім підтримують Об'єднані Арабські Емірати та Єгипет.

Третім урядом країни є Уряд національного порятунку [2, с. 14]. Він поступово втрачає позиції та підтримку сильних союзників – Росії та США; уряд значною мірою покладається на ісламістські альянси і частково на допомогу Катару, Саудівської Аравії та Судану.

Крім офіційних політичних сил, не варто забувати про існування в Лівії ісламських союзів, які фінансуються Саудівською Аравією, Катаром та іншими країнами: об'єднані сили туарегів, які контролюють південно-західну Лівію; терористи Ісламської держави, деякі з яких досі базуються в затоці Сірт; а також місцеві клани, які контролюють певні частини країни.

З одного боку, уряд національної єдності має політичну перевагу, оскільки він визнаний Організацією Об'єднаних Націй і тому вважається легітимним представляти Лівію в міжнародних відносинах [1, с. 23]. Однак уряд контролює лише невелику територію в країні через відсутність збройних сил, готових підтримати Сарадж. Хоча за підтримки ЄС, США, Італії, Туреччини та ООН, Лівія та інші арабські країни (Єгипет, ОАЕ, Катар, Саудівська Аравія, Сирія, Ліван) часто розглядаються як маріонетки в руках іноземних держав.

Лівійську національну армію підтримують Єгипет, ОАЕ, Йорданія, Саудівська Аравія та російські найманці; крім того, неофіційно на боці Хафтара стоять Франція, Китай і навіть США, політичне керівництво яких вважає, що саме сильна рука генерала може принести стабільність країні, розірваній громадянською війною.

Хоча західні держави відіграли ключову роль у поваленні режиму Каддафі в 2011 році, сьогодні вони не мають великого впливу. В середині січня 2020 року світові лідери зустрілися в Берліні, щоб спробувати знайти політичне рішення для припинення конфлікту в Лівії. Але результату ця зустріч не мала оскільки навіть всередині ЄС немає консенсусу щодо того, яку сторону підтримувати в Лівії. У той час як Італія та інші країни солідарні з Організацією Об'єднаних Націй у підтримці уряду Сараджа, Франція робить ставку на Халіфа Хафтара. Заклики ЄС до припинення вогню також не працюють. Поки що ЄС лише пасивно спостерігає за розвитком конфлікту, ризикуючи втратити свій вплив у Лівії та Східному

Середземномор'ї. Більше того, загострення ситуації може призвести до нової хвилі біженців.

Після виходу європейських держав і США з Лівії в країні утворився вакуум влади, який заповнили Росія та Туреччина. У довгостроковій перспективі саме їхні інтереси можуть зіткнутися в Лівії після військового втручання Анкари. Це може бути ознакою лівійського та сирійського конфліктів: якщо Туреччина та Росія змогли уникнути прямого протистояння, у тому числі військового, в Сирії, які шанси зробити це в Лівії?

Туреччина розглядає участь у лівійському конфлікті як ознаку того, що вона стане новою силою у Східному Середземномор'ї та за його межами. Анкара прагне посилити свій вплив не лише як регіональний гравець, а й як важливий гравець у світовій політиці. Крім того, лівійські території історично асоціювалися з Османською імперією, тому сьогодні вони вписуються в концепцію неоосманізму, яку активно пропагує Ердоган.

Примітно, що Туреччина прагне узаконити своє втручання в конфлікт на боці Уряду національної єдності. Щоб утвердити позиції останнього та реалізувати власні інтереси, туркам необхідно військово розбити армію Хафтара. Грудневий візит Ердогана до Тунісу був першою ознакою того, що Туреччина готується до створення коаліції з Алжиром, Тунісом і Катаром для спільної роботи над лівійським конфліктом. Для Тунісу та Алжиру це шанс вирішити проблему нестабільності на кордоні з Лівією, а також проблему біженців; Катар шукає нових союзників після погіршення відносин з арабськими країнами. У той же час Туреччина залишається зацікавленою в Берлінському процесі, організованому європейськими країнами, щоб знайти шлях мирного врегулювання конфлікту [28, с. 39].

При цьому Анкара не планує закривати очі на відверте втручання Росії. Переслідуючи власні нафтові інтереси в Лівії, Росія фінансує конфлікт і підтримує тісні контакти з Халіфою Хафтаром, який кілька разів відвідував Москву і отримував військову допомогу від Росії. Також лівійський генерал передав росіянам військові бази в містах Тобрук і Бенгазі.

Іншими словами, Туреччина готується відігравати більш активну роль у Лівії. Питання лише в тому, чи будуть дві країни партнерами чи супротивниками. З одного боку, на сучасному етапі вони явно перебувають по різні боки конфлікту. З іншого боку, російські та турецькі диктатори неодноразово стверджували, що можуть знайти спільну мову в найкритичніший момент. Так сталося і цього разу під час зустрічі Путіна та Ердогана в Анкарі 8 січня 2020 року. Лідери досягли домовленостей щодо припинення вогню та спільних військових патрулів.

РОЗДІЛ 3. ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ ВІДНОСИНИ ТУРЕЧЧИНИ З ПІВНІЧНИМ СУДАНОМ

3.1 Напрями співробітництва Туреччини з Північним Суданом

У 2014 році була підписана Угода про міжнародний автомобільний транспорт Туреччини та Судану: міністр транспорту, міністр морських справ і комунікацій Maritime Elvan, заявив, що основна політика транспортного сектора повністю лібералізована, «дозволено на рівних умовах, недокументовані та безквотні перевезення», - сказав він.

Міністр Елван, міністр економіки і фінансів Судану Бадер Елдін Махмуд Аббас і супроводжувальна делегація провели прес-конференцію після зустрічі.

Елван сказав, що робота над транзитними дозволами з країнами-членами ЄС у транспортній сфері триває і зазначив, що деякі сусідні країни-члени ЄС дотримуються антиконкурентної практики в автомобільному транспорті: «якщо ці практики не припиняться, ми як міністерство вживемо необхідних заходів за принципом взаємності».

Елван заявив, що їхня мета – повна лібералізація транспортного сектора і що це одна з основних політик вільного транспорту без ліцензії та квот за умови забезпечення рівних умов.

Нагадуючи, що з країною підписано міжнародну угоду «Міжнародні автомобільні перевезення», міністр Елван зазначив, про підписання угод з Єменом, Чорногорією, Марокко та Єгиптом; Лівія, Алжир, Китай та Об'єднані Арабські Емірати заявили, що переговори тривають.

Елван, зазначив, що відносини Туреччина-Судан розвиваються і відзначив, що обсяг торгівлі зріс більш ніж на 100%, також зазначив, що турецькі компанії працюють у цій країні. Пояснюючи, що після підписання угоди з Суданом у 2009 році проблем із судноплавством не було, Елван сказав, що якщо буде підписана угода про «партнерський порт», діяльність у цій сфері прискориться.

Вказуючи на важливість щоденних рейсів Стамбул-Хартум, Елван сказав: «ТНУ має невелику проблему з Суданом щодо грошових переказів. Я впевнений, що вона буде вирішена за короткий час».

Елван додав, що вони готові підтримати Судан у наданні поштових послуг у сфері зв'язку: – «Ми хочемо розвивати стратегічне співробітництво з Туреччиною».

Міністр економіки і фінансів Судану Бадер Елдін Махмуд Аббас заявив, що підпише угоду, яка допоможе лібералізації автомобільного транспорту в його країні.

Уряд Судану і глава держави надали повну підтримку розвитку відносин з Туреччиною, сказав Аббас.

«Впровадження турецьких товарів у Судан допоможе розширити турецьку продукцію», – сказав він.

Аббас також наголосив, що готовий модернізувати залізничний і річковий транспорт у районі, за сприяння Туреччини [41, с. 23].

Після зустрічі між Туреччиною та Суданом підписано міжнародну угоду про автомобільні перевезення. У 2019 році було дозволено з'єднання портів у Судані Salloum-Suwakin-Sheikibrah.

У 2021 році посол Судану в Туреччині Аділь Ібрагім Мустафа та генеральний директор Суданських залізниць (SRC) Валід Махмуд відвідали Метіна Акбаша, генерального директора Державних залізниць Республіки Туреччина (TCDD). Під час обмінного візиту між двома країнами було підписано меморандум про взаєморозуміння щодо розвитку співробітництва.

Під час візиту на перший план вийшли питання розвитку добрих залізничних відносин між Суданом та Туреччиною.

Посол Аділь Ібрагім Мустафа сказав, що вони із задоволенням спостерігають за розвитком залізниці Туреччини та інвестиціями в залізницю. Генеральний директор SRC Махмуд підкреслив, що, хоча Судан має другу за довжиною мережу на африканському континенті, йому необхідно покращити та відновити залізницю, і що вони хочуть скористатися досвідом і знаннями TCDD в цьому контексті.

Метін Акбаш, генеральний директор TCDD, сказав, що вони, як TCDD, мають 165-річний досвід роботи на залізницях і хороші технології в цьому контексті, і що

вони завжди відкриті для пропонування свого досвіду та технологій дружнім і братнім країнам, таким як Судан.

Наприкінці зустрічі було підписано Меморандум про взаєморозуміння між Суданською залізничною корпорацією (SRC) та TCDD щодо розвитку співпраці в залізничному секторі.

3.2 Економічні, соціальні, природні, географічні фактори, які впливають на зовнішню політику між Туреччиною і Північним Суданом

Туреччина була однією з перших країн, що визнали незалежність Судану. Турецьке посольство в Хартумі було відкрито в 1956 році, відразу після здобуття Суданом незалежності [39, с. 23].

У грудні 2017 року президент Туреччини Реджеп Тайїп Ердоган здійснив візит до Судану. Це був перший візит глави Туреччини до Судану, з часів здобуття Суданом незалежності. У ході візиту було укладено кілька важливих угод, серед яких була угода про передачу острова Суакін в оренду Туреччині на 99 років. Президент Туреччини Реджеп Тайїп Ердоган, заявив, що його країна готова відновити історичні мечеті на острові, який у середні віки був одним із головних центрів ісламської цивілізації біля берегів Східної Африки.

З 1517 по 1865 рік Суакін належав до Османської імперії. В останні десятиліття острів занепав після будівництва Порт-Судану в 1922 році, головної гавані Судану. Фактично, сьогодні це безлюдний острів без жодної інфраструктури [38, с. 28].

Туреччина планує зробити Суакін привабливим для туристів з акцентом на паломників, які прямують до Мекки. Однак у Саудівській Аравії, як і в Єгипті, рішення Судану передати острів Туреччині в оренду викликало різке несхвалення, оскільки вони підозрювали Судан у віддаленні від арабського світу. У зв'язку з цим в посольстві Судану в Саудівській Аравії заявили, що передача Суакіна в оренду Туреччині не становить загрози безпеці арабських країн і не може вважатися порушенням територіальної цілісності Судану.

У 2017 році офіційна Анкара звернулася до режиму тодішнього президента Судану Омара аль-Башира з проханням тимчасово орендувати острів Суакін на Червоному морі. Під час візиту до Судану в грудні 2017 року президент Туреччини Реджеп Тайїп Ердоган підписав угоду про оренду та реконструкцію острова Суакін як туристичного центру терміном на 99 років. Суакін розташований на перетині Аденської затоки та Червоного моря, Саудівської Аравії та Східної Африки. Острів розташований у Червоному морі навпроти саудівського порту Джидда. Ця подія стала ще одним кроком у політиці залучення Туреччини до Африки.

Угода з Суданом дозволила турецьким військам зберігати присутність у Судані для боротьби з бойовиками на Африканському розі [42, с. 23]. Турецькі військові та поліція також навчає своїх суданських колег боротьбі з тероризмом та будують центр обслуговування суден у Порто-Судані. Міністр закордонних справ Судану Ібрагім Гандур заявив журналістам, що Туреччина «побудує док для обслуговування цивільних і військових суден» і сказав, що угода може «привести до будь-якого військового співробітництва».

З точки зору стратегії, західне узбережжя Саудівської Аравії може бути в межах досяжності Туреччини. Такі побоювання існують у столицях Перської затоки на тлі суданської кризи. Незважаючи на зміну уряду, міжнародні контракти Судану залишаються в силі, включаючи угоду з офіційною Анкарою про реконструкцію старого міста на острові Суакін. Арабські монархії Перської затоки підозрюють, що Туреччина хоче створити на острові військову базу [36, с. 17]. Збройні сили Судану, лояльні до ОАЕ, вимагають від турків закрити проекти на острові. Туреччина заявила, що хоче перетворити Суакін на місце паломництва. Відновлювальні роботи там розпочалися у 2018 році. У цьому випадку до турків приєдналися їхні тактичні союзники – катарці, за гроші яких реалізується проект. У 2018 році суданські державні ЗМІ оголосили, що Катар профінансує реконструкцію історичного порту Суакін на Червоному морі, розташованого на південь від порту Судану, у сумі 4 мільярди доларів США. Угода була укладена на тлі поглиблення партнерства між Суданом і Туреччиною, що має значні наслідки для регіонального балансу сил. Угода щодо Суакіна була негативно сприйнята ЗМІ в Перській затоці та Єгипті. Це

посилило напруженість між Суданом і Єгиптом, а також Саудівською Аравією та ОАЕ. Єгипет був особливо стурбований, враховуючи його погані відносини з Туреччиною та двосторонню напруженість із Суданом.

Саудівці побоюються, що контрольована Туреччиною база в Судані, яка співпрацює з Іраном, може стати плацдармом для підтримки повстанців-хуситів, які підтримують Катар та Іран. Судан, незважаючи на свою обіцянку залишатися нейтральним під керівництвом Омара аль-Башира, підтримує Катар у його конфлікті з Саудівською Аравією, Єгиптом та Об'єднаними Арабськими Еміратами. Партнерство з Туреччиною вважалося конкретним індикатором зміни вісі Судану. Арабські ЗМІ широко повідомляли, що 13 угод між Суданом і Туреччиною на суму 650 мільйонів доларів насправді фінансуються Катаром. Щодо угод, то вони були підписані під час візиту президента Туреччини Реджепа Тайїпа Ердогана до Судану та включає будівництво нового аеропорту столиці Хартум, зону вільної торгівлі в Порто-Судані, порт і гавань для військових і цивільних кораблів у Червоному морі, елеватори в різних місцях, університет, лікарню та електростанцію.

Оголошення про Суакінську угоду викликало сильну регіональну реакцію, оскільки її розглядали як частину більшої геополітичної боротьби між Іраном, Катаром і Туреччиною, з одного боку, та Єгиптом, Саудівською Аравією та ОАЕ, з іншого. Розвиток відносин Туреччини з Суданом розглядався як стратегічний крок до того, щоб Туреччина стала гравцем у регіоні Червоного моря. Утвердження себе в Судані є першим кроком Туреччини до зміцнення своїх позицій у регіоні [35, с. 38].

Ердоган планує зробити Туреччину регіональною державою і відновити славу Османської імперії. Цю політику він почав проводити, як тільки прийшов до влади. Ердоган вперше приїхав до Хартума в 2006 році як прем'єр-міністр, і з того часу відносини між двома країнами потеплішали. Офіційна Анкара надала вкрай необхідну економічну допомогу, коли Сполучені Штати запровадили санкції проти Судану та інвестували в Судан сотні мільйонів доларів протягом останнього десятиліття. Варто зазначити, що угода щодо Суакіна була підписана невдовзі після відкриття турецької військової бази в Сомалі і лише через кілька місяців після того,

як Туреччина заявила про готовність ввести війська в Катар у міру загострення кризи з країнами Перської затоки.

Нова база є проблематичною для кількох країн з виходом до Червоного моря. Враховуючи близькість до Суакіна, Саудівська Аравія з самого початку була схвильована, в основному через відкритий союз Ердогана з Іраном. Туреччина зможе використати свою нову військову присутність, щоб відправити більше військ до Катару або вплинути на внутрішні справи Єгипту через «Братів-мусульман». Поряд з Єгиптом, це, безумовно, викликає занепокоєння Йорданії. Єгипет має власні територіальні суперечки з Суданом щодо статусу племені Халай у Червоному морі. З моменту здобуття Суданом незалежності в 1956 році і Каїр, і Хартум заявили про суверенітет над територією, а з 1990-х років Єгипет розмістив там війська, щоб запобігти будь-яким спробам Судану переглянути статус цих територій. Що змушує турецьку присутність все більше турбувати Саудівську Аравію, так це відсутність присутності США в Червоному морі. Правда, американські кораблі плывуть Червоним морем щодня, але там немає постійної присутності ВМС США. Натомість Китай створив постійну базу в Джібуті з військовим комплексом, який був першим у своєму роді на Африканському Розі [34, с. 28].

Звичайно, Туреччина не бачить причин залишати острів на прохання нового уряду Судану, який здійснив військовий переворот проти аль-Башира. Речник МЗС Туреччини Хамі Аксой заявив, що двосторонні угоди між суданською та турецькою сторонами суперечать перевороту, а Турецьке агентство зі співробітництва та координації продовжує виконувати свою роботу з відновлення османських артефактів. Колись Суакін був основним пунктом перевалки для мусульманських паломників, які подорожували до Аравії з Африки. Острів мав розвинену інфраструктуру, зокрема, на його території були побудовані будинки, митні пости, військові об'єкти. Проте багато пам'яток тієї епохи або занадто напівзруйновані, або зруйновані. Вимоги до офіційної Анкари пов'язані зі зміною уряду в Судані. На чолі країни стояли люди, близькі до «Антикатарського квартету» (Саудівська Аравія, ОАЕ, Єгипет і Бахрейн).

У зв'язку з цим, закономірним виглядає вимога нового уряду Судану до Туреччини, близького союзника Катару і суперника «арабської четвірки», згорнути економічні проекти в Суакіні. Однак за цією вимогою стоїть набагато більший страх. В арабських столицях зростає підозра, що острів, розташований у Червоному морі прямо навпроти саудівської Джидди, стане оплотом для турецьких військових. Поряд із військовою присутністю Турецької Республіки в Сомалі та Катарі військові об'єкти в Суакіні закрийють стратегічний трикутник Туреччини в Червоному морі. Цей стратегічний крок Туреччини невігідний арабським монархіям. Ідея про те, що західне узбережжя Саудівської Аравії буде вразливим для тактичного союзника Ірану, страшить представників військової та політичної еліти Перської затоки.

3.3 Перспективи розвитку взаємовідносин Туреччини з Північним Суданом

Залучення Судану до суперечки між Перською затокою і Катаром ускладнює питання пришвидшення взаємовідносин з Туреччиною, сказав Іссам Мохамед, суданський економіст і декан Дослідницького центру басейну Нілу в Університеті Аль-Нілайн в Хартумі. Також очікується зростання населення. За оцінками ООН, населення 20 країн, які використовують Червоне море як основний навігаційний коридор, збільшиться на 110% – до 1,3 млрд осіб у 2050 році.

І ОАЕ, і Катар борються за свої позиції, каже Бенедикт Крейвен, аналітик з Африканського Рогу в Лондоні. Крейвен вважає, що не залучена Ефіопія може бути головним союзником, якого дані країни шукають. За його словами, країни сподіваються скористатися двозначним економічним зростанням Ефіопії. Щодо практичності, то потрібно багато зробити, – каже експерт М. Лаверн, який з 80-х років неодноразово був у Суакіні [33].

Хоча офіційний Хартум переглянув участь Туреччини в цьому процесі, Туреччина все одно буде робити свій внесок у розвиток інженерії та інфраструктури острова. Порт Суакін матиме певну конкуренцію в Червоному морі, а саме з портом Бербера в Сомаліленді, в рамках проекту, реалізованого еміратською компанією DP

World у 2016 році. Проект триває 30 років для управління та розвитку багатоцільового порту проекту в Burberry. Порт Бербера відкриває нову точку доступу до Червоного моря і доповнить порт DP World в Джібуті на Африканському Розі. До речі, в рамках цього проекту планується побудувати 250-кілометрову магістраль, яка з'єднає порт з Ефіопією і перетворить Берберу на великий регіональний торговий центр. Маршрут пролягатиме через Васале, важливе прикордонне місто для торгівлі тваринами [31].

Таким чином, вже кілька років Червоне море є ареною запеклого геополітичного протистояння різних держав, включаючи Туреччину – країну, яка під керівництвом Ердогана позиціонує себе як захисницю мусульманського світу. Тому, посилюючи свій вплив у регіоні, зокрема створюючи бази в Катарі та Сомалі, а також претендуючи на Суакін і таким чином наближаючись до священної Мекки, вона демонструє амбіції регіональної наддержави, здатної побудувати власний механізм безпеки. Туреччина також підписала угоду про військову співпрацю з офіційним Могадішо, даючи туркам 20-річну концесію на управління морським портом сомалійської столиці. Спроби Туреччини збільшити свою присутність у Червоному морі шляхом відновлення суданського порту на острові Суакін створюють додаткове джерело напруженості з країнами Перської затоки. Тому, враховуючи це, можна зробити висновок, що ставки для Саудівської Аравії зростають. Тим часом зниження інтересу Сполучених Штатів до регіону означає, що офіційний Вашингтон наразі не в змозі пом'якшити наслідки регіональних криз на Африканському Розі [29].

Туреччина готова надати всебічну допомогу братньому народу Судану та його керівництву. Про це у 2021 році заявив президент Реджеп Тайїп Ердоган на спільній прес-конференції з головою Суверенної ради Судану генералом Абдельфаттахом аль-Бурханом, який перебував з візитом в Анкарі.

«Туреччина сповнена рішучості бути близькою до братнього народу Судану та його керівництва. Анкара й надалі підтримуватиме з ними відносини на основі солідарності», – сказав турецький лідер.

Коментуючи результати переговорів з лідером Судану, президент Ердоган зазначив, що сторони обговорили зміцнення двостороннього співробітництва та низку регіональних питань.

Він також повідомив, що обмінявся думками зі своїм суданським колегою щодо кризи в дипломатичних відносинах між Суданом та Ефіопією. Президент Ердоган наголосив на важливості підтримки добросусідських відносин і діалогу як головного засобу подолання існуючих розбіжностей і проблем.

За словами глави турецької держави, перший візит суданського лідера до Туреччини дасть поштовх для подальшого розвитку відносин між двома країнами.

Глава турецької держави також висловив сподівання, що візит стане новою главою дружніх відносин між Туреччиною та Суданом. Він зазначив, що дві країни мають глибокі історичні та культурні зв'язки [30, с. 39].

Президент Ердоган нагадав, що з 2019 року Судан переживає всебічний і значний перехідний період для долі країни. За його словами, Абдельфаттах аль-Бурхан взяв на себе тягар відповідальності за майбутнє країни в цей непростий час. З турецької сторони в прес-конференції взяли участь віце-президент Фуат Октай, міністр закордонних справ Мевлют Чавушоглу, міністр фінансів і фінансів Лютфі Елван, міністр національної оборони Хулусі Акар, офіцер зі зв'язків з громадськістю Туреччини Фахреттін Алтун і генеральний директор Карадже.

Під час візиту суданського лідера до Туреччини було підписано низку міжурядових угод про співпрацю в різних сферах, зокрема угоду про співпрацю між Агентством Анатолу та офіційним суданським інформаційним агенством SUNA.

Турецька Республіка має ефективні фактори успіху для побудови гармонійних і стабільних відносин з африканським континентом. Тим не менш, розуміння природи суспільств на африканському континенті та способів вирішення регіональних та міжнародних проблем є важливим і вкрай необхідним. Це означає, що Туреччині потрібен такий стратегічний партнер, як Судан, який має стратегічний і геополітичний вплив на африканський континент. Туреччині потрібен партнер, який зможе підтримати її позиції та зробити доступними канали комунікації.

Усі наступні турецькі уряди прагнули підтримувати контакти та міцні відносини з Суданом та надавати різноманітну допомогу. Нинішній уряд Турецької партії справедливості та розвитку зробив Судан центром турецьких відносин в Африці. Варто підтвердити, що мотивація турецько-суданських відносин не є ідеологічною, як це завжди розуміли в Судані. Уряд Туреччини обирається демократично і не прийшов до влади шляхом державного перевороту. Таким чином, будь-який уряд міг бути розпущений і замінений іншим. Тим не менш, турецьке бачення двосторонніх відносин із Суданом і надалі підкорятиметься бажанням Туреччини, а не волі уряду. Турецько-африканське співробітництво продовжує розширюватися. З іншого боку, Туреччина усвідомлює, що Судан є важливою країною в Африці; тому налагоджувати стосунки з точки зору взаємних інтересів є не менш як обов'язковим. Таким чином, Туреччина залишається повністю готовою мати Судан як стратегічного партнера в рамках своєї стратегії щодо Африки. Це була конкретна орієнтація в усіх офіційних заявах під час і після суданської революції, оскільки Туреччина заявила про свою стійку позицію, підтримуючи суданський народ, який би режим не був при владі.

Якщо врахувати політичний баланс, який зараз переживає Судан, і Туреччина може це зрозуміти, оскільки вона повністю обізнана про умови Судану, дозвіл каналів зв'язку з турецьким урядом, хоча й неоголошеним способом, буде необхідним кроком у правильному напрямку і своєчасно, оскільки це також позитивно сприятиме інтересам Судану та його відносинам з африканським континентом, оскільки Туреччина має стратегічні відносини з міцними економічними, політичними та безпекоздатними країнами як на регіональному, так і на глобальному рівнях.

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження автор дійшов до наступних висновків:

- Сучасну зовнішню політику Туреччини можна охарактеризувати як багатовекторну. Її багатовекторність обумовлена унікальним географічним розташуванням – Туреччина перебуває у так званій «стратегічній глибині».

- Туреччина активно прагне стати одним із ключових гравців на міжнародній арені, при цьому дотримуючись своїх національних інтересів. Ключовою ідеєю є розширення сфери впливу у тюркських державах та створення так званого «тюркського світу». Для реалізації цих ідей Туреччина активно користується інструментами м'якої сили.

- Африканський вектор турецької політики залишається незмінним. Тут нинішнє керівництво позиціонує себе виключно як друга «з добрими намірами», котрий засуджує колишню колоніальну політику Заходу і проголошує тезу – «майбутнє планети за Африкою за сприяння Туреччини». Образно кажучи, турецька присутність на африканському континенті стоїть на «трьох китах» – політичних зусиллях у сфері зміцнення багатосторонніх та двосторонніх відносин, торговельно-економічних зв'язках із країнами континенту та взаємодії у культурній та гуманітарній сфері.

- Розворот політичного курсу у бік тюркських держав негативно позначився на добрих відносинах Туреччини з арабськими державами та Ізраїлем, що вплинуло на обсяг двосторонньої торгівлі в регіоні. Традиційна зовнішня політика «нуль проблем із сусідами», що характеризується обережністю та нейтральністю, забезпечувала Туреччині міцну основу для її діяльності як посередника між конфліктуєчими сторонами, що важко з прийняттям нового курсу неоосманізму, який проголошує відродження спадщини Османської імперії.

- Навіть частковий контроль над Лівією може одного дня принести Туреччині значні економічні та політичні дивіденди. Основним мотивом цих дій Анкари є захист турецьких національних інтересів.

- Іншими словами, Туреччина готується відігравати більш активну роль у Лівії. Питання лише в тому, чи будуть дві країни партнерами чи супротивниками. З одного боку, на сучасному етапі вони явно перебувають по різні боки конфлікту. З іншого боку, російські та турецькі диктатори неодноразово стверджували, що можуть знайти спільну мову в найкритичніший момент.

- Питання співробітництва між Туреччиною та Суданом не є таким однозначним як з Лівією, оскільки залучення Судану до суперечки між Перською затокою і Катаром ускладнює розвиток всебічного співробітництва. Проте Туреччина готова надати всебічну допомогу братньому народу Судану та його керівництву. Про це у 2021 році заявив президент Реджеп Тайїп Ердоган на спільній прес-конференції з головою Суверенної ради Судану генералом Абдельфаттахом аль-Бурханом, під час його перебування в Анкарі.

- Президент Ердоган нагадав, що з 2019 року Судан переживає всебічний і значний перехідний період для долі країни. За його словами, Абдельфаттах аль-Бурхан взяв на себе тягар відповідальності за майбутнє країни в цей непростий час. З турецької сторони в прес-конференції взяли участь віце-президент Фуат Октай, міністр закордонних справ Мевлют Чавушоглу, міністр фінансів і фінансів Лютфі Елван, міністр національної оборони Хулусі Акар, офіцер зі зв'язків з громадськістю Туреччини Фахреттін Алтун і генеральний директор Карадже.

Таким чином можна вважати, що з кожним роком Туреччина тільки нарощує власні амбіції та не має намірів відступати від плану панування над африканським континентом. Стає зрозумілим, що використання «м'якої сили» не завжди є виграшною позицією і Туреччина кожного разу на власному досвіді робить роботу над помилками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аватков В. А. Зовнішньополітична ідеологія Турецької Республіки за правління Партії справедливості та розвитку / дис. канд. ст. наук. Москва, 2013. 161 с.
2. Аватков В. А., Філіппова А. Д. Курдський фактор і позиція Туреччини у сирійській кризі. Близький Схід та сучасність: збірник статей. Москва, Інститут Близького Сходу, 2013. 117 с.
3. Алієв М. М. Зовнішня політика Туреччини наприкінці 90-х рр. ХХ ст. – на початку ХХІ ст. / Київський національний університет ім. Тараса Шевченка: веб-сайт. URL: <http://www.kyumu.edu.ua/vmv/v/09/06.htm> 212 (дата звернення: 10.05.2022)
4. Алмонд Г. Порівняльна політологія сьогодні: Світовий огляд. Москва: Аспект Прес, 2002. 320 с.
5. Андерсон Б. Уявні спільноти: Роздуми про витоки та поширення націоналізму. Москва: Канон-Прес-Ц, 2001. 205 с.
6. Бажанов Є. П. Актуальні проблеми міжнародних відносин. Вибрані праці. У 3-х томах. 2001. 187 с.
7. Бажанов Є. П. Сучасний світ. Вибрані праці. Москва. 2004. 134 с.
8. Бариш Достер. Туреччина між двома континентами, двома цивілізаціями і двома силами. Геополітика. *Інформаційно-аналітичне видання*. Москва, 2011. 133 с.
9. Биков О. Н. Міжнародні відносини: трансформація глобальної структури. Москва: Наука, 2003. 216 с.
10. Вертяєв К. В. Ситуація в Іраку та проблеми політичної стабільності Туреччини. Курдський питання в Західній Азії на початку ХХІ століття : збірник статей. Москва : Інститут Близького Сходу. 2006. 226 с.
11. Волович О. О. Туреччина у сучасному світі: пошук нової ідентичності. Збірник статей та аналітичних матеріалів. - *Національний інститут стратегічних досліджень, Регіональний філіал у м. Одесі*. Одеса : Фенікс, 2011. 408 с.

12. Волович О. О. Туреччина - Ізраїль: «стратегічний союз» під загрозою. *Газета «Дзеркало тижня»*. 2004. 116 с.
13. Воротнюк М. О. Протести у Турції та події на Близькому Сході: нормативні аспекти. *Зовнішні справи*. 2013. 137 с.
14. Гусейнов О. Г. Розвиток політичного режиму Республіки Туреччина к. ХХ – поч. ХХІ ст. / дис. канд.пол.наук : 23.00.04. Москва, 2012. 173 с.
15. Данилов У. І. Політична боротьба Туреччини. Москва: Наука, 1985. 322 с.
16. Данилов В. І. Проблеми демократії в республіканській Туреччині. Близький Схід та сучасність. 2001. 165 с.
17. Данилов В. І. Релігія та політика в мусульманському суспільстві. Досвід Туреччини. Іслам та політика. Москва: 2001. 173 с.
18. Данилов В. І. Туреччина 80-х: від військового режиму до «обмеженої демократії». Москва: Наука, 1991. 189 с.
19. Данилов В. І. Туреччина після Другої світової війни: демократичний експеримент продовжується. Москва : Схід. 1998. 155 с.
20. Іванова І. І. Деякі напрямки турецько-американського співробітництва. Сучасний ісламський Схід та країни Заходу. Москва. 2004. 87 с.
21. Іванова І. І. Позиція Туреччини з питань близькосхідного врегулювання. Близький Схід та сучасність: збірник статей. Москва. 2005. 189 с.
22. Кіреєв Н. Г. Історія Туреччини ХХ століття / Інститут Сходознавства РАН. Москва: Крафт. 2007. 217 с.
23. Кіреєв Н. Г. Туреччина між Європою та Азією. Підсумки європеїзації наприкінці ХХ століття / Інститут сходознавства РАН, Інститут вивчення Ізраїлю та Близького Сходу. Москва. 2001. 535 с.
24. Колобов О. А. Стратегічні орієнтири сучасної зовнішньої політики Турецької Республіки. *«Актуальні проблеми вивчення сучасної Туреччини»*: *Матеріали міжнар. наук. конф.* Новгород : ІСІ ННГУ, 2007. 190 с.
25. Корнілов А. А. Центр стратегічних досліджень МЗС Турецької Республіки: особливості функціонування та масштаб експертизи. *Актуальні проблеми вивчення сучасної Туреччини: Матеріали круглого столу*. Новгород: ННГУ. 2007. 289 с.

26. Кунаков В. В. Туреччина та ЄС: проблеми економічної інтеграції. Інститут Близького Сходу. 1999. 270 с.
27. Мхітарян Н. І. Роль Туреччини у Чорноморському регіоні, українсько-турецькі відносини, ймовірні інтереси Анкари в Криму. Міжнаціональні відносини в Криму: зовнішні фактори ризику : матеріали семінару. Київ : Український центр досліджень міжнародної безпеки. 1997. 112 с.
28. Мхітарян Н. І. Курдська проблема та зовнішні відносини Туреччини. *Спостерігач*. Київ. 1995. 33 с.
29. Туреччина та Іран беруть арабські держави в кільце. *Незалежна газета*. 2019. 20 травня: веб-сайт. URL: http://www.ng.ru/world/2019-05-20/6_7577_ring.html (дата звернення: 16.05.2020)
30. Qatar Airways to take 60 % stake in new Rwandan international airport. *Reuters*: веб-сайт. URL: <https://www.reuters.com/article/us-rwanda-qatar-airport/idUSKBN1YD275> (дата звернення: 01.05.2022)
31. Erdogan's Ottoman dream causes storm in Red Sea. *Al Monitor*. 2018 : веб-сайт. URL: <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2018/01/turkey-sudan-cooperationsparks-worry-in-gulf.html> (дата звернення: 12.05.2022)
32. Turkey's Military to Move Into Somalia After Backing Qatar in Gulf Crisis. *Newsweek*. 2017. July, 08: веб-сайт. URL: <https://www.newsweek.com/turkey-military-move-somalia-backingqatar-gulf-crisis-646836> (дата звернення: 08.05.2022)
33. Why is Sudan's Suakin island important for Turkey? *TRT World*. 2017: веб-сайт. URL: <https://www.trtworld.com/turkey/why-is-sudan-s-suakin-island-important-forturkey--13630> (дата звернення: 13.05.2022)
34. Suakin: 'Forgotten' Sudanese island becomes focus for Red Sea rivalries. *Middle East Eye*. 2018 : веб-сайт. URL: <https://www.middleeasteye.net/news/suakin-forgottensudanese-island-becomes-focus-red-sea-rivalries> (дата звернення: 04.05.2022)
35. Sudan, Qatar ink \$4 billion deal to develop Suakin seaport. *Daily Sabah*. 2018. March, 26: веб-сайт. URL: <https://www.dailysabah.com/africa/2018/03/26/sudan-qatar-ink-4-billion-dealto-develop-suakin-seaport> (дата звернення: 11.05.2022)

36. Erdogan is deepening his involvement in Sudan. *Jerusalem Post*. 2018 : веб-сайт. URL: <https://www.jpost.com/Opinion/Erdogan-is-deepening-his-involvement-inSudan-573906> (дата звернення: 18.05.2022)
37. Turkish base in Sudan a problem for Arab powers. *The Gulf News*. 2017: веб-сайт. URL: <https://gulfnews.com/world/mena/turkish-base-in-sudan-a-problem-for-arabpowers-1.2148443> (дата звернення: 14.05.2022)
38. New port projects in Red Sea corridor for Sudan, Somaliland as Arab backers jostle for position. *RFI*. 2018. April, 06: веб-сайт. URL: <http://www.rfi.fr/en/africa/20180406-new-portprojects-red-sea-corridor-sudan-somaliland-arab-backers-jostle-position> (дата звернення: 20.05.2022)
39. Berbera – Somaliland. *DP World*: веб-сайт. URL: <https://www.dpworld.com/what-we-do/our-locations/Middle-East-Africa/Berbera/somaliland> (дата звернення: 19.05.2022)
40. Qatar seeks increasing development projects in Africa. *Al Monitor*. 2019. September 6 : веб-сайт. URL: <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2019/09/qatar-support-projectsafrica-somalia.html> (дата звернення: 16.05.2022)
41. Augé Benjamin. Diplomatic Relations between Qatar and SubSaharan Africa. An Evolving Affair. *IFRI Sub-Saharan Africa Program*. 2016. August: веб-сайт. URL: https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/notes_qatar_afrique_en_oksl.pdf (дата звернення: 20.05.2022)
42. Qatar invests half billion dollars in Sudan agriculture, food sectors. *The Newarab*. 2018: веб-сайт. URL: <https://english.alaraby.co.uk/news/qatar-invests-half-billion-dollars-sudan-agriculture> (дата звернення: 12.05.2022)
43. Sudan and Turkey head towards strategic cooperation? *Politics today*. 2021: веб-сайт. URL: <https://politicstoday.org/sudan-and-turkey-cooperation/> (дата звернення: 15.05.2022)
44. Turkey's relationship with Sudan is making waves in the Red Sea region. *TPTWorld*. 2018: веб-сайт. URL: <https://www.trtworld.com/africa/turkey-s-relationship-with-sudan-is-making-waves-in-the-red-sea-region-22013> (дата звернення 16.05.2022)

45. Turkey views ties with Ethiopia as key to influence in Africa. *Al-monitor*. 2021: веб-сайт. URL:<https://www.al-monitor.com/originals/2021/08/turkey-views-ties-ethiopia-key-influence-africa>

46. Erdogan's Ottoman dream causes storm in Red Sea. *Al-monitor*. 2018: Веб-сайт. URL:<https://www.al-monitor.com/originals/2018/01/turkey-sudan-cooperation-sparks-worry-in-gulf.html>